ДМИТРО ЧУБ

З НОВОГВІНЕЙСЬКИХ ВРАЖЕНЬ

НА СЛІДАХ МИКЛУХИ-МАКЛАЯ

МЕЛЬБОРН — АВСТРАЛІЯ 1977

З МРІЯМИ ПРО НОВУ ГВІНЕЮ

Ще, мабуть, у 1928-му році, читаючи щоденник Миколи Миклухи-Маклая "Серед дикунів Нової Ґвінеї" — в перекладі нашого славного письменника Бориса Антоненка-Давидовича, я захоплювався цією країною, її дивними людьми, природою, сміливістю автора та безліччю пригод і вражень, які так майстерно відобразив він у своїй чудовій книжці.

Хто міг подумати тоді, що доля колись закине й мене до Австралії і що навіть пощастить відвідати цю дивовижну країну й ті місцевості, де в 1871-му році вийшов з човна на берег без зброї, не боячись дикунів, нащадок запорожця, сотника Степана Макухи, славний науковець і мандрівник Миклуха-Маклай.

Ще будучи в Німеччині, я довідався, що до Нової Гвінеї, через посередність Австралії, виїхав на працю якийсь наш лікар Іван Сірко. А коли я приїхав до Мельборну, незабаром трапилась мені щаслива нагода познайомитися з доктором Іваном Сірком та його дружиною письменницею Індрою, що саме прибули у відпустку. І їхні розповіді про Нову Гвінею та навколишні острови, де вже вони побували, а потім тривале листування й нові зустрічі з ними ще більше розпалювали мої

бажання поїхати до них у відпустку чи на відпочинок. До того ж доктор Сірко у своїх листах підкреслював:

"Це прекрасний край, вічна весна! Напівдикі чорношкірі тубільці — сердечні люди, дуже добрі. Вони завжди усміхнені, задоволені своїм життям, щасливі. Один другому завжди допомагають, взаємо шанують один одного, не знають злоби, ненависти, інтриґ і навіть заздрости" . . .

Тим часом цікавість до особи Миклухи-Маклая була нагороджена новими відомостями, про що досі майже не згадувалось ні в виданнях його наукових праць, що вийшли в п'ятьох томах 20 років тому російською мовою, ні в інших працях про те, що він походить з українського козацького роду та про його дальший родовід.

До речі в Австралії зберігається більшість родинного архіву Маклая, бо він був одружений з дочкою прем'єр-міністра Нового Південного Велзу в Сіднеї. Тут у 1936-му році померла його дружина, а ще довше жили його два сини. Тепер у Сіднеї живуть три онуки Миклухи-Маклая, а збережений архів уможливив появі в Австралії аж двох книжок англійською мовою про нашого дослід-ника-науковця. У 1944-му році вийшла з друку одна із згаданих книжок, її автор Френк Ґріноп, а її назва — "Хто подорожує сам". У ній він подав багато історичних джерел і про Україну, що вічно прагнула до самостій-ности з-під польського та російського панування, та про походження Маклая. Згадує він і про те, що батьки Маклая мали маєток біля Малина на Київщині і що сам Маклай там народився, хоч сучасні джерела подають, що він народився в Новгородщині, куди переїхав його батько на працю.

З українських авторів в Австралії перший використав ці та інші джерела про Миклуху-Маклая Пилип Ваку-ленко у своїй

книжці "В джунглях Нової Ґвінеї" (1952), що вийшла з передмовою автора цих рядків.

Так непомітно минали роки, і мрія побачити Нову Гвінею, здавалось, назавжди залишиться мрією. Та ось у червні 1976-го року довідуюсь від згаданого земляка Пилипа Вакуленка, що він готується вирушити в туристичну подорож до Папуа Нової Гвінеї. Ця вістка запалила відразу й мене бажанням помандрувати разом. Почалися "зондування ґрунту". Ми спершу думали їхати й мандрувати самостійно залізницею, літаками, човнами тощо. Пощастило пов'язатися з нашим недавнім активним громадським діячем магістром О. Престашевським, що вже з десяток років працює правником в Порт Мо-ресбі, столиці Нової Гвінеї, в будинку парляменту.

Довідавшись, що ми збираємося мандрувати по тій країні своїми засобами, винаймаючи різний транспорт і ночуючи, де доведеться, він швидко розвіяв наші пляни. В одному з листів він писав:

"У Порт Моресбі ми вас будемо возити нашим автом і покажемо все, що можливо в короткім часі, але далі буде вам тяжко: залізниць тут немає, на літак ви своєчасно не потрапите, мандрувати тут ніхто з білих не зуміє. Крім спеки (ЗО ступнів) ще й душно (60-80°/о волога) так що по 3-4 милях ви будете викінчені. По селах немає ні готелів, ні корчми, тільки зрідка буває якась крамничка, де можна купити хліб та консерви. Носити з собою нічого не зможете через спеку, харчі швидко псуються. Це вам не Европа, а дикий край; крім міст, ніде жодного комфорту та харчування для туристів не знайдете. А до тропічного лісу з густим підшиттям ніхто не піде, бо гадюки, скорпіони, п'явки на кожному кроці. Моя дружина була там і бачила вужів на стежках і крокодилів — скрізь небезпека. А населення тепер дуже вороже ставиться до чужинців" . ..

А про наш намір відвідати місця, пов'язані з перебуванням в Новій Гвінеї Миклухи-Маклая, маґістер Пре-сташевський писав:

"До Маданґу та Маклаєвого побережжя від Порт Моресбі біля 300 миль. А як скажете, що ви їдете як науковці чи журналісти, то треба виповняти форми, чекати дозволу, а як дозволять, то треба платити по 100 долярів. Тому я раджу вам мандрувати з допомогою бюра подо-рожів, тоді вас возитимуть літаками та автобусами, а ночуватимете в готелях і матимете харчі і іспокій" . . .

Я переслав цього листа своєму спільникові, і ми відразу вирішили пов'язатися з бюром подорожів. Але й тут швидко не пішло. Я вже мав пашпорт і дозвіл їхати, але пан Вакуленко не міг дочекатися, хоч час нашого виїзду добігав до кінця. Я сам ходив до бюра, питав, чому затримка, дзвонив до Вакуленка в Аделаїду, він дзвонив до Сіднею до новогвінейського консуляту, але пашпорту не прислали. В останній момент виявилося, що він в аплікації написав, що він за фахом фотограф, а це для консуляту виглядало на "бізнес" — і вони зволікали справу видачі пашпорту. Я виїхав до Сіднею, не знаючи, що буде з моїм спільником. Лише в Сіднеї, де я зупинився на два дні з наміром, згідно квитка на літак, вилетіти 23-го липня. Але через телефон почув від пана Вакуленка, що в останній день він довідався, що паш-порт йому вислали з Сіднею напередодні виїзду, і він уже, пішовши на центральну пошту в Аделаїді, розшукав його. Тож все коштувало йому чимало нервів і переживань, а до того його схопила важка ґрипа й бронхіт. Але в Сіднеї ми вже зідхнули з полегшенням.

Дізнавшись від магістра Престашевського про наше готування до мандрівки по Новій Гвінеї, до нас прилучився ще один українець, доктор Тарас Яськевич з Мельборну. Ми з ним зустрілися уже в Сіднеї.

Вранці, 23-го липня, ми проходимо різні контролі й сідаємо в літак. Поруч мене доктор Яськевич, а пан Вакуленко потрапив, мабуть, у відділ для курців, далеченько від нас, спереду. Я не знав, що він належить до завзятих курців, аж тут довідався. Не минуло й години нашого лету, як він підійшов до мене й пошепка сказав, що він купив собі в Сіднеї три картони цигарок, але, кажуть, що в Порт Морсбі цигарки відбирають, у кого більше одного чи двох картонів, а тому питає, чи можу я покласти один до своїх речей. Я погодився, і за хвильку він приніс мені один картон до схову.

І от ми летимо, і я радію, що початкові труднощі вже позаду, й передчуваю, що в Новій Гвінеї ми побачимо багато нового й цікавого. Швидко минає час. Десь уже позаду Брізбен і Керне, а віддаль між австралійським материком і Новою Гвінеєю всього 100 миль, і ми скоро опинилися вже за кордонами Австралії.

ПЕРЕД НАМИ ОМРІЯНА КРАЇНА

Нарешті, реактивний літак сідає на летовище в Порт Морсбі, столиці країни, що рік тому здобула собі самостійність і має офіційну назву Папуа Нова Гвінея. Серед 88 пасажирів напівпорожнього літака виходимо й ми, три українці. Наближаємось до будівлі летовища, а на баль-коні вже бачимо усміхнені обличчя нашого порадника в справі цієї подорожі й мого давнього доброго знайомого, магістра Преставшевського та йото дружини, що приїхали зустріти нас. Щирі вітання при ближчій зустрічі, і відразу йдемо оформляти квитки й документи, щоб летіти далі, згідно визначеного пляну.

Але тутешнє тепло дає себе взнаки: відчуваємо, що є ЗО ступнів, а ми одягнуті по-сіднейському, де було всього 18 ступнів. Відразу скидаю з себе джемпер і кладу в дорожню торбинку, що дало нам туристичне бюро. Навколо скрізь бачу

господарів своєї землі, папуасів, що переводять контролю пашпортів, видають квитки на літаки, перевіряють баґаж. Всі вони легенько вдягнені, в коротких синіх штанцях, в сорочках з короткими рукавами, але зате з буйними кучерями на головах.

Ще трохи розмов з панством Престашевськими, і, не роздивившись навіть на саму будівлю летовища та її крамниці, вирушаємо в дальшу дорогу. Двомоторовий літак несе нас протягом години до невеликого міста Ґороки. Ми сидимо перед самою кабіною, в ній два пілоти: один білий і один папуас. Спершу з літака, в якому були зайняті всі 38 місць, ліворуч видно було морське побережжя, а потім — безконечні гори, яруги, долини, а все разом вкрите густою рослинністю, лісами. Лише окремі шпилі гір світять лисинами.

Тільки в літаку помічаємо, що серед пасажирів немає нашого третього туриста, доктора Яськевича. "Мабуть, прилетить пізніше іншим літа>ком", — міркували ми.

Місто чи містечко Ґорока, що має понад десять тисяч населення, лежить у долині, оточеній горами й лісами, що нагадують карпатські краєвиди. Перед невеличким дерев'яним будиночком летовища, що схожий швидше на барак, за дротяним парканчиком стовпилося багато папуасів, напівзодягнутих жінок, дітей, чоловіків, молоді. Чи вони прийшли з цікавости подивитись, чи чекають черги на літаки, — нічого не знаємо.

За кілька хвилин забираємо свої валізи, привезені з літака, й сідаємо до невеличкого автобуса, що чекав на цілу групу туристів, щоб везти їх до готелю. Нами вже опікується молодий папуас. Він ще ходить, щось пола-годжує. З ним вийшов і пан Вакуленко, а в автобусі лишилось тільки троє: я та якийсь худорлявий чолойік з дружиною. Тут же знайомлюсь і

довідуюсь, що вони туристи з Канади. Він професор університету, Морріс Ґіббенс з Ванкуверу. Високий, з довгим носом з горбинкою, ріденькими бакенбардами й такою ж ріденькою борідкою. Вони з дружиною вже побули в Австралії, по якій подорожували, а тепер, як і ми, вирушили до Нової Гвінеї. В розмові він звернув увагу, що ми з земляком розмовляли своєю мовою:

— Скільки ж років, як ви приїхали до Австралії, що й досі розмовляєте по-своєму?

— О, вже двадцять шість років минуло, — відповідаю.

— І досі послуговуєтесь своєю мовою?

— А чому ж ні? Вона ж нам найрідніша. До того ж ми весь час брали участь в українському культурно-громадському житті наших громад, викладали в українських суботніх школах, а я ще й тепер викладаю, а там скрізь потрібна наша мова . . .

— То в Австралії є й українські школи?

— Єй школи, й громади, й церкви в більших містах та околицях, є й три українські газети, й театри, танцювальні ансамблі тощо.

— О, ваші танці я бачив у Канаді, — згадав він, — українці чудово танцюють . . .

— А у вас же в Канаді теж є до пів мільйона українців, навіть є й міністри та сенатори українці, — продовжую я, — є там і українська Академія Наук і видавництва та багато організацій?

— Це правда, є і в нашому університеті українці, — погоджується він, — але я, на жаль, з українським життям не дуже обізнаний.

Далі питаю, чи знає він кількох наших відомих письменників, поетів, науковців, називаю їхні прізвища.

— Чув ці прізвища, зустрічав у пресі, але особисто не мав нагоди бачитися.

Тим часом пересідаю в інше, менше авто, й їдемо до готелю. Гарна двоповерхова будівля, відразу при вході ресторан і кіоск. Швидко дістаємо кімнату на другому поверсі й розташовуємось. Мій земляк часто кашляє, а потім лягає на просторе ліжко, щоб відпочити з дороги й каже:

— Я думав, що в Порт Моресбі мене винесуть з літака на носилках, але якось вийшов сам .. . Так мене душить і ґрипа, і бронхіт. Ще в Аделаїді почалось . . .

— Я теж мав ґрипу, — кажу я й собі — але ще трохи кашляю. Та в цій соняшній і теплій країні, я думаю, ця біда скоро мине . . .

Я теж ліг на хвильку на своє просторе ліжко, але цікавість до всього навколишнього підвела мене й погнала до кіоску та на вулицю. В кіоску відразу надибав цікаві листівки з людськими постатями та краєвидами Папуа Нової Гвінеї й купив на шість кіна1). А біля са-

1) Кіна — майже дорівнює нашому долярові.

мого входу до готелю просто на хіднику розшатувались, кілька старих папуасів з своїми ремісничими виробами:

намиста з насіння різних рослин та дрібних мушлів, ікла диких свиней, кам'яні сокири та молотки й різні інші прикраси. Папуаси напівголі, лише в коротеньких штанцях, босі, без капелюхів, пеареважно невисокі на зріст. Біля них крутяться й кілька дітей.

Аж ось вперше бачу тут, на цій землі, дівчину з відкритими грудьми, лише в трав'яній короткій суконці. Має гарної форми груди, і я пошкодував, що немає тут фотоапарата. Боса, на шиї висить кілька разків їхнього намиста. Отже дитина тутешньої природи.

Лише перед самою вечерею з'явився доктор Яськевич. Його чомусь взяли на інший літак, мабуть, тому, що в нашому були всі місця зайняті, і він опинився в іншому місті, а звідти привезли його сюди. А тому йому дали окрему кімнату.

Нарешті, сідаємо за кругленький столик в ресторані готелю. Притемнене світло, на стінах різьблені крокодили, папуаські списи, атріли, у вазонах якісь тутешні квіти, рослини. Гарно, затишно, зелено. Кельнери, мов чорні балерини, ходять до пояса голі, а від пояса нижче, ніби кольористі спідниці, а справді шматки матерії, якими вони пообгортались, заткнувши кінці за пояс. У декого тіло перехрещене місцевим намистом, а в кучерявих шевелюрах заткнуті квіти чи якісь пташині пера. На столах уже лежить надруковане меню, багатий вибір, кожен собі бере, що бажає, але чимало назов, які вперше доводиться чути

Перед тим, як замовити вечерю, мій недужий земляк купує келех холодного пива і з смаком випиває, а потім — і другий. Я був трохи заскочений цим і озвався до нього:

— Ви ж недавно кашляли й стогнали?

— Та мені вже трохи полегшало, — відповідає він. Після смачної вечері знайомимось ближче з нашим майбутнім провідником, папуасом Ґері. Середнього росту, міцної будови, з малими бакенбардами, добре розмовляє англійською мовою. Він повідомляє всіх нас, дванадцятьох туристів, які належать до однієї групи, що завтра вранці, о дев'ятій годині, він чекатиме тут, біля входових дверей.

Мої спільники йдуть до кімнати, а мені цікаво ще глянути навколо, на людей, на околицю. Надворі вже поволі починає смеркати, але біля готелю ще вештаються люди, бігають діти і аж якось дивно, що всі чорні, всі кучеряві і досить привітні.

Ліворуч від готелю та позад нього півколом підносяться досить високі гори, вкриті лісом, який підступає аж до самої будівлі. Йду ліворуч на ріг готелю й чую якийсь гомін чи шум. Помічаю, що з причілка нашого будинку є двері, через які весь час входять і виходять люди. Підходжу ближче й бачу, що там міститься просторий бар. Там повно папуасів, але жінок немає. Тут все молодші й старші люди. Всі босі. Одні сидять з келехами пива попід стінами на лавах, інші — просто гуртами на підлозі, а галас від їхніх розмов і вигуків, п'януватих голосів лине аж назовні. Оглянувши цей шинок, де гинуть в келехах і пляшках їхні нужденні заробітки, виходжу знову на вулицю. Власне, це тільки пів вулиці, бо відразу напроти стоїть густий ліс, а крізь нього побігла вузенька дорога. Десь далі маячить серед дерев кілька дахів хаток.

Повертаюсь до своєї кімнати. Велике подвір'я готелю обсаджене деревом і квітами. Трава покошена. Дерева простягають своє гілля аж до другого поверху. Тут стрункі пальми, листаті банани та ще якісь незнані дерева. В кімнаті застаю пана Вакуленка. Він лежить на м'якому ліжку й курить цигарку. Я не витримую й кажу:

— Ну, ви ж і шибеник, земляче! Кажете, бронхіт, а отруюєте себе пивом та тютюном! Та ви ж забуваєте, що

Наша група туристів. Фото В. Вакуленка

ви в дорозі можете злягти в любий час і опинитися в лікарні!

Та мій земляк щось муркнув, але не виправдується. А я тим часом згадав, що це не "мій 'бізнесе — можу набриднути людині та ще й дістати доброго одкоша.

Вранці після снідання, справді, приїжджає невеличким автобусом наш провідник Ґері. Помалу збираються всі дванадцять туристів, складаємо через вікно в задню частину автобуса всі наші валізи, займаємо собі місця й їдемо.

Сьогодні в Ґороці починається річний фестиваль, на який з'їжджається не лише місцеве населення, а при-

Ці жінки теж приготувались до фестивалю. Село Роґая

їздять туристи та кореспонденти й фоторепортери з інших країн. Це вже помітно було ще вчора, бо по вулицях сновигало забагато людей, а сьогодні зранку цей рух посилився. Багато папуасів йдуть пішки в напрямку якогось місця, де має відбуватися фестиваль.

Проїхавши зо дві-три милі, зупиняємося, виходимо з автобуса й ідемо в той напрямок, де будемо свідками цьогорічного видовища. Та ось і згадане місце. Велика площа обнесена високим дротяним парканом. Всередині чималий стадіон, теж обнесений звичайним невисоким дротяним парканом. Навколо нього між цими обома парканами

розташувались численні ятки, кіоски, крамниці, будівлі виставок то круглих, то довгастих, вкритих, ніби соломою, травою та пальмовим листям, як і всі сільські хатки Папуа Нової Гвінеї.

Більшість наших туристів озброєна фотоапаратами, а пан Вукаленко захопив два фотоапарати та ще й фільмовий. Темношкірого населення щораз більше, а біля воріт та барачку, де стоїть кілька полісменів та продають квитки, ціле стовпище в кілька сот людей. Серед цього люду, що вже рухається то в один бік по дорозі навколо внутрішньої нижчої огорожі стадіону, то в другий, раз-у-раз натрапляємо на цікаві групи або окремі постаті. Ось іде гурт папуасів, розмальованих кольоровою глиною та сажею, їхні голови прикрашені перами райських птахів. Всі вони босі, чоловіки мають лише коротенькі штанці або ляп-ляпи. В одних цей кольоровий ляп-ляп часто дуже брудний, бовтається на очкурі спереду і ззаду, в інших — висить лише спереду, а "задній фасад" закриває жмут гілочок з листям, що висять заткнуті за очкур чи пояс. Жінки та дівчата в кольорових сукнях або коротких трав'яних спідничках. Деякі з них вище талії голі, лише часто груди перехрещені разками їхнього намиста. Кіс у них немає, що мають кучеряву шевелюру, чорною шапкою прикрашує толову, часто підперезану кольоровою стрічкою та ще й з квіткою в густому волоссі. Чимало з жінок ідуть з дітьми на руках або несуть їх, посадивши на шию чи на плечі. Все це цікаві об'єкти для наших фотографів, і вони раз-у-раз беруть когось "на приціл".

Іноді ми просто зупиняємо цікаву постать, просимо дозволу взяти на плівку, а за це хтось із фотоаматорів дає по дві-три цигарки, і вони задоволені з цього мізерного "гонорару". Правда, вони англійської мови не розуміють, але догадуються про що йдеться, коли бачать людей з фотоапаратами.

— Ставайте між них, — гукає мені мій земляк, побачивши двох жінок, що йшли поблизу. Вони зупиняються, помітивши наші наміри, і за хвильку в вже на плівці серед двох "красунь", одна з яких лише в трав'яній спідничці.

Автор книжки в товаристві папуасок з племени кука-кука. Фото П. В.

— А ви знаєте, — каже хтось із нашої групи туристів, — це з племени куку. Це ті, що донедавна різали і вбивали, нападаючи на сусідні племена.

— І як ви не побоялися ставати між них фотографуватися? — сміючись, запитує мене молодий наш австралієць.

— Життя — це щоденний ризик ... — відповідаю йому в тон.

Опівдні весь цей ярмарок навколо стадіону майорить барвистими одягами.

Зустрічаємо раз-ураз гурт жінок та дівчат з голими грудьми.

— За часів Миклухи-Маклая, та навіть і доктор Сірко писан, що багато жінок ходять голі, — кажу я Вакулен-коні, — а сьогодні таких небагато трапляється, більшість одягнута, та ще в кольористих спідницях та сукнях

— Бо в них іде закономірний культурний прогрес, — стверджує мій супутник, — а в Австралії та й в іншому світі, де живуть білі, іде протилежний процес — починають повертатися до кам'яної доби і, коли б можна, то добрі 10°/о дівчат та жінок ходили б голі, принаймні до пояса.

Тут уже тисячі люду, деякі з них якось добралися за 100-200 кілометрів, хоч залізниць тут немає, вантажних авт теж негусто, а літаками для їхніх заробітків дорогувато. Хоч, правда, в літаку, коли ми летіли до Ґороки, добра половина серед пасажирів була з папуасів.

Доктор Яськевич десь відбився від нас, пішовши оглядати якусь виставку, і ми з Пилипом Вакуленком вирушаємо, щоб оглянути всі ті "курені", що розташувалися на цьому терені. А небо майже без хмаринки, сонце гуляє по нас з притиском, трохи парить, але треба ж все побачити, бо по обіді вже маємо їхати далі.

Заглядаємо до різних цих крамничок, кіосків, яток. Під одним шатром сидить два майстри й на невеличких варстатах обточують різне насіння рослин. Перед ними горить кілька полін, вони там нагрівають швайки і проколюють те насіння, нанизують і роблять таким чином намисто.

Далі виставка різної городини та окремих рослин, що стоять в горшках та відрах. Поруч однієї ятки стоять чотириінчові круглі стовбури бамбукового дерева. Тут я зустрів і нашого провідника-папуаса Ґері, який сказав, що цей бамбук такий міцний, що з нього можна робити чожі та багато інших виробів, а серед них навіть леза до гоління.

В інших крамницях продавали різні ручні вироби: торбинки, в'язані пояси, матерія, книжки, канцелярське приладдя, готовий одяг. Але все це не таке, як ми бачили в Австралії, а якесь своєрідне, інших кольорів, форми, фасонів, вигляду. Купую книжку з ориґінальними ма-малюнками якогось місцевого маляра.

Фраґмент з фестивалю в Ґороці. Фото П. В.

Біля однієї альтанки з солом'яним гостроверхим дахом чи стріхою, оточеною невисоким парканчиком, стоять і на щось дивляться папуаси. Підходимо ближче. Перед нами якась біла жінка, по-європейському вдягнута, глянувши через той паркая, кинулась із сміхом геть, наполовину затуливши руками лице.

Глянули й ми. Кілька папуасів з розцяцькованими тілами й обличчями та прикрашеними головами понастромлювали собі на "грішне тіло" якісь довгасті дудки з городини, попідв'язували шнурками, щоб ті дудки стояли просто й не поспадували і збираються пройтися по цьому ярмаркові. Побачивши ці витребеньки місцевого характеру, ми пішли далі. Незабаром зустріли такого ж "героя" з настромленою дудкою, що йшов по дорозі поміж людьми. Як казав Остап Вишня "Чого тільки немає на тому ярмарку"! Так і тут. Цей фестиваль, дійсно, трохи нагадував наш ярмарок. Тільки тут не було волів, овець, коней, возів, бубликів, сластьонів, не сиділи на землі жінки з корзинами насіння ,не ляскали батогами продавці коней, не били купці долонями об долоні. Але галасу й тут було досить. Разом з дорослими папуасами ішло багато менших і більших дітей, багато молоді.

Ось гурт дівчаток років по 13-14, деякі з них в самих трав'яних спідничках чи ляп-ляпах, але вони вже тут у такому віці майже дозрілі, їхні груденята свідчать, уже, що скоро хтось прийде до батьків сватати й даватиме, може й п'ятсот або й тисячу кіна (кіна — як наш доляр. Це назва їхніх грошей). Мій земляк уже прицілюється до такого гурту молодих папуасок, щоб здобути ще одну цікаву світлину-сувенір. Але впадає в очі, що дівчата ходять самі, без хлопців.

Обійшовши майже весь цей ярмарок навколо, проходимо побіля високих зелених дерев, попід якими сидить безліч темношкірого люду з дітьми і без дітей. Одні щось їдять, інші

відпочивають, хтось дрімає, лігши на траву. Всі вони ще, мабуть, чекають початку офіційного відкриття фестивалю.

Заходимо у вхідні ворота до самого стадіону. Квитки нам видали раніше. Тут на лавках, побудованих терасами, сиділи вже переважно білі глядачі. Ми теж сіли. Перед нами незабаром сіли два німецькі фоторепортери. А на стадіоні провадились нібито неофіційні змагання, бо відкриття ще не було. Ось біжать на 60 метрів наввипередки молоді папуаси. Разом з ними долучились бігти і два білих, мабуть, з туристів. Але хоч вони в своїй країні й належали, може, до добрих спортсменів, тут скоро опинилися в самому хвості. Потім біжать наввипередки з тачками, на яких мають "пасажирів". Дві тачки, не добігши до фінішу, перекинулись, і ті "паса

Другий фраґмент з фестивалю в Ґороці. Фото П. В.

жири" покотились перекида, а разом з ними і тачковози. Серед глядачів сміх.

Після короткої перерви показують мудрість поліцій-них псів: вони біжать, перескакують різні бар'єри, стрибають крізь обручі, охоплені полум'ям і, зрештою, нападають на уявних злочинців, хапають їх за спеціяльний товстий міцний одяг, затримують. За це відразу поліцаї, що цим керували, дають псам щось смачне з'їсти. Це видовисько набридає нам, і ми збираємось в умовленому місці, звідки має забрати нас наш провідник Ґері. Незабаром він з'являється, приносить скриньку з холодним обідом, що складається з курятини, хліба з маслом, солоного огірка, маринованого буряка, солодкого тістечка, помаранчі і пляшки лімонади.

По обіді виходимо й сідаємо в автобус, що стояв за ворітьми. У ньому був і шофер-папуас, якого звали Павло.

ЇДЕМО ДО КУНДІЯВИ

Вирушаємо в дальшу дорогу. Всі жалкують, що не побачили ГОЛОЕНОЇ програми фестивалю, який тільки тепер, в час нашого від'їзду, мав початися. В автобусі, крім нас трьох українців, їдуть ще молоде подружжя австралійців, трохи старше подружжя англійців, молодий високий хлопець з бородою-австралієць з Вікторії, двоє канадців — згадуваний професор з дружиною, один скочмен, один німець і наш провідник Ґері Кейбол. В дорозі поволі знайомимось ближче, щоразу точаться жвавіші розмови, летять жарти, віци, щоразу вибухає сміх.

Наш провідник Ґері добре володіє англійською мовою, а також мовою піджен і своєю місцевою, мовою провінції Чімбу, з якої він походить і куди ми тепер їдемо. Піджен — це штучна спрощена мова, створена для папуасів переважно з англійської та інших мов, щоб вони могли порозуміватися між собою, бо в Папуа Новій Гвінеї 700 мов, майже кожна провінція чи повіт має свою, значно відмінну мову. Тому і в школах вчать три мови: місцеву, піджен та англійську. Мову піджен вчать також і в університеті в Порт Моресбі.

Ґері досить балакучий: ми розпитуємо, а він нам розповідає про себе, про звичаї населення, про їхнє життя. Йому 26 років, його батько мав 16 жінок і 12 синів та лише одну дочку. Кожній жінці мусив збудувати окрему хату, кожній мусив щодня привезти з лісу в'язку сухих дров. Але сам Ґері має лише одну жінку і двоє дітей. Зате для цих обставин він досить заможний: має аж троє авт.

Про тутешнє життя він розповідав, що в гірських місцевостях дівчат родиться значно менше, ніж хлопців, а тому хлопець, що одружується, мусить заплатити за

дівчину її батькам близько тисячі кіна. А в містах, що розташовані переважно в низинах, над річками та на побережжях, дівчат родиться більше, а тому й ціни на них трохи нижчі — по п'ятсот-шістоот кіна. "Тому, — казав далі Ґері, — всі знають, що найдорожчі тут дівчата й свині".

Всі засміялися і відразу почали запитувати, чому саме ще й свині. Ґері пояснив, що тут не побачите ні корів, ні коней, ні інших тварин, що дають м'ясо. Зрідка є кози, але з кіз мало м'яса. Тому люди стараються дістати хоч порося та вигодувати на м'ясо. А через те, що тут немає молока, то деякі жінки в віддалених гірських околицях зрідка підгодовують поросят навіть власними грудьми. Декого з нас це дуже здивувало, та я знав про це ще від доктора Сірка. А незабаром в одному місті я купив навіть у кіоску листівку, де жінка одночасно годує однією груддю дитину, а другою — маленьке порося.

А Ґері продовжував розповідати про дівчат:

— Тут матері дуже пильнують за дочками, щоб ніде не гуляли, бо як дівчина хоч трохи втратить свою опінію щодо цнотливости, то відразу знизиться на неї й ціна. Тому, — розповідав він далі, — по селах майже не буває випадків, щоб дівчина народила дитину, не одружившись. А в містах — там уже трапляється іноді й інакше...

Тим часом наш автобус несе нас вперед, трусить трохи на ґрейдеровій дорозі, які в Новій Ґвінеї чотири роки тому побудувала Австралія поміж головними містами. Що далі, то заглиблюємось в гірські терени. Автобус раз-у-раз повертає то в один бік, то в другий, то везе по крутій дорозі вгору, то спускається вниз, щохвилини звивається гадюкою. З одного боку нас щоразу супроводять стіни скелястих гір або круті узвишшя, вкриті лісом, а з другого —— розкривають глибоку зелену пащу глибокі прірви, ущелини, яри, повні густої

рослинности, а десь на дні по кам'янистому річищі піниться маленька річечка.

В дорозі вже втретє зупиняємося, щоб наші власники фотоапаратів взяли на плівку якийсь новий чудовий краєвид. А таких краєвидів тут бачимо за кожним новим поворотом автобуса. Іноді з високого перевалу відкривалась чудова панорама, де видно було вперед на сто кілометрів.

Де-не-де то тут, то там почіплялися на клаптях рівнішої зелені маленькі папуаські хатки-курінчики, а поруч них іноді бачимо навіть на косогорах клапті грядок солодкої картоплі або таро, а навколо скрізь ліси, які додають людям багато харчів: банани, кокосові горіхи, по-по, ям, плоди хлібного дерева. Часто бананові дерева. Іноді бананові дерева ростуть просто поруч цих хаток. Біля цих будівель вештаються жінки, бігають діти, а іноді й чорне чи руде порося з породи диких свиней, а часом пасеться й коза.

Нарешті, зупиняємось біля невеличкого селища Мосул. Назустріч нам відразу, як з мішка, висипалось багато дітей різного віку, а за ними підходять і дорослі та старі. Всі вони з цікавістю дивляться на нас, оглядають, приємно посміхаються, а дехто із старших любить повітатися з кожним з нас за руку. Впадає в око, що низка малих дітей цілком голі, особливо хлопчики до чотирьох — п'яти років віку. Дорослі теж напівголі, тільки в коротких штанцях чи ляп-ляпах, босі, а голови їм захищає від сонця густа шапка кучерявого волосся. Але більшість жінок все ж хоч і босі, але вдягнуті.

Наш провідник Ґері, видно, не раз уже тут був. Він розмовляє з людьми їхньою мовою, бо це ж село належить до його провінції. Він відразу про щось домовляється з старостою села (люлюваєм), що вийшов в якомусь стародавньому сурдуті з блискучими ґудзиками і в картузі з червоною околичкою, що

як підрешіток лежить на голові. А на грудях причеплена якась бляха, що говорить про його становище.

Щоб не гаяти часу, запитую про дозвіл заглянути до хат, щоб побачити, як люди живуть в цих віддалених гірських околицях. Тут варто сказати, що їхні села зовсім не схожі на наші українські села. Немає тут тинів, вулиць, колодязя, доріг. Перед нами невеликий майданчик з піскуватим ґрунтом, а навколо нього розкинулось десятків два хаток. Ліворуч довша будівля, ніби хлів, має троє фронтових дверей. Вікон немає, стіни з трав'яних мат, стелі теж немає, а просто гостроверха покрівля теж з трави кунай, що так буйно росте понад дорогами та в лісах. Підлога земляна, давно не метена, вкрита сміттям та трохи сухою травою. Посередині стоїть кілька ліжок, якщо їх міжна так назвати, без коців, подушок, а лише лежать на них по кілька дощок. Це будівля тільки для чоловіків, так званий "спірітгаус". Жінкам сюди заборонено заходити. Посередині стоїть порожня залізна бочка з-під бензини чи олії. Як значний контраст, на одному ліжку лежить гітара.

На порозі невеличкої хатки сидять дві жінки, одна тримає дитину, інша дитина крутиться біля них. Даю дітям по шоколядній цукерці й питаю, чи можна подивитися всередині. Вони не розуміють мови, але догадуються, дають мені дорогу. В хатині немає ліжка, лежить на підлозі трав'яна мата, подушок теж немає, а посередині погасле попелище, як і в тому "спіріт гаусі". Тільки там були попелища проти кожних дверей. Димаря й тут немає. Це вони топлять уночі, коли буває холодно, а дим виходить у двері та крізь покрівлю, бо стелі немає. В хатині жодного майна, тільки в кутку лежать якийсь баняк та бляшанка з-під консервів. В іншій хатині стоїть клунок кавових свіжих бобів.

Тим часом на подвір'ї починається невелика інсценізація. Всі учасники, як на фестивалі ,розцяцьковані кольоровою

глиною, крейдою, сажею, голови прикрашені пір'ям, квітками, груди — намистом. Зміст цього "лицедійства" простий: молодий чоловік хоче одружитися, готується до весілля. До нього підходить його кохана та

весільні гості, родичі. Він пригортає наречену до себе, але в цей час в гурт вривається з криком мати молодої, тримаючи в руках, ніби віник, зелений жмут гілок. Вона замахується і б'є ним по головах і по спинах всіх, а найперше молодого і свою дочку. Всі вони розбігаються в різні кінці. Вона щось кричить і свариться. Виявляється, що мати молодої проти одруження через те, що в родині молодого хтось був раніше хворий на лепру (проказу), цю страшну невиліковну хворобу, що й досі часто трапляється в Новій Гвінеї. Після цього нападу мати йде собі до своєї хати, а молоді та гості знову повертаються назад.

Цю інсценізацію спостерігають не тільки наші туристи, а й з п'ятдесят осіб місцевого населення. Наші фотографи весь час клацають фотоапаратами, а Пилип Ваку-ленко накручує фільм.

Я тим часом проходжу ще до довшого хліва. В ньому порожньо, він теж без вікон, із звичайною земляною підлогою та з дверима з обох причілків. Ця будівля вживається під час річного свята сінк-сінк, коли сходиться багато гостей і з інших сіл, то щоб було де їм ночувати. Сплять, певно, просто на землі, прославши під себе трав'яну мату або нарвавши свіжої трави.

Потім я сідаю на пеньок під хатиною і записую до щоденника все бачене. Навколо збираються діти й пильно стежать за моєю "роботою" . . . Вони всі з луками з стрілами в "бойовій поготівлі". Це показує, що вони люблять бавитися у війну. Адже вони, папуаси, 50-100 років тому часто воювали між собою, убивали своїх ворогів, смажили їх і поїдали, а серце головного провідника ворожої групи різали на шматочки й давали дітям, щоб з них виростали сміливі й завзяті вояки.

Записавши, я пробую розмовляти з дітьми, але мало, хто з них знає англійську мову. Та мені все ж трапився хлопчик років 14-ти. Його звали Ельсен, який розповів, що не всі діти ходять до школи, що навчання в них не-

Папуаські діти, озброєні "до зубів", стежатг* за моїм писанням щоденника. Позаду стоїть др. Т. Яськевич. Фото П. Гі

обов'язкове. Цей хлопчик добре розмовляв англійською мовою, справив дуже гарне враження. Видно було, що дати їм лише більше освіти, і вони стануть нарівні з білим населенням, а в дечому може й випередять його.

Папуаси показали нам ще дві сценки, потім Ґері щось заплатив старості села, за виступ їхніх "артистів", той розписався в книжці, яку подав Ґері, і ми вже збиралися їхати далі, як побачили, що професор (канадець) Морріс почав малювати папуаску. Вона непогано виглядала, мала, мабуть, років тридцять віку. Присівши на порозі однієї хатини, вона позувала, а наш художник, стоячи, малював її олівцем на великому аркуші альбомного апаперу. Навколо зібралося майже все населення, що було на подвір'ї. Кожен з нас пхав носа, щоб підглянути, як виходить портрет, але папуаси були стримані, не пхалися дуже, лише наші туристи стояли ближче й помічали, як швидко на папері з'являлися контури й риси живої людини, що сиділа навпроти, спершися об стіну. За п'ятнадцять хвилин портрет був готовий. Мор-ріс (так всі ми його звали) підписав його, поставив дату й подарував папуасці. Вона приємно усміхнулась, кивнула головою на знак подяки, а всі глядачі з папуасів збіглися тепер ближче, щоб подивитися на такий своєрідний твір, зроблений так скоро. Схожість між оригіналом і малюнком була досить велика.

Пізніше в інших селищах Морріс теж малював якусь оригінальну постать з місцевого населення. Іноді він дарував портрет тому, кого малював, а часом лишав у своєму альбомі.

— Чи ви вже друкували свої малярські праці? — питаю одного разу Морріса.

— Ще ні, — відповів він, — може колись випущу альбом . . .

Проїхавши шістдесят кілометрів за три години з половиною, нарешті, приїжджаємо до Кундіяви, що означає райський птах. Це невеличке місто. Є тут і вулиці, й крамниці, і навіть непоганий готель, в якому зупиняємось. Воно належить до провінції Чімбу і є його центром.

Вранці знову їдемо кудись на прогулянку до гірських околиць. Наш автобус знову петляє попід горами та понад ярами та урвищами. Щоразу перетинаємо невеликі стандартні залізні мости через річечки та потічки, але не бачимо жодної великої річки. Часто впадає в око, що скільки є мостів, але ніде немає ставків, немає гребель, які утворювали б збірники води. А їх же тут так легко зробити: камінь готовий, лише трохи цементу та піску, і люди мали б і воду, і купання, і рибу, а це для населення було б великою допомогою. Ці проблеми, як і багато інших, стоять тепер перед новим урядом самостійної Папуа Нової Гвінеї. В гірських віддалених околицях населення живе, мов тисячу років тому: немає ні крамниць, ні шкіл, ні електричного світла, ні книгозбірень, бо ще нікому читати книжок. Більшість дітей навіть не ходить до школи через відстань чи байдужість батьків. Тільки зрідка стоїть порожня церковця.

Переїхавши в одному місці яр, автобус з натугою пнеться догори по крутій дорозі. Щоб полегшити йому вибратися з

цього яру, встаємо й ідемо пішки слідом за автобусом. Ліворуч над косогором дві папуаські хатки й кілька людей стояло над дорогою, дивлячись на нас згори. В цей час десь узялися два папуаси. Один був молодший, може, 20 років, другий трохи старший. Ми не звернули б уваги на них, але вони несли в руках, тримаючи догори, мов охрести, два довгі дрючки. А на кожному дрючкові мерехтіли під легеньким вітром якісь папірці, причеплені впоперек, один біля одного.

— Це йдуть свати, — сказав наш Ґері.

Ті люди з дрючками теж зупинилися й дивилися на нас. Фотографи почали клацати своїми фотоапаратами. Я підійшов ближче й побачив, що то на дрючках попри-чеПлювані чи поприв'язувані їхні гроші. Кожен банкнот такого ж розміру, як і наші австралійські чи американські, був вартости два кіна. Я порахував. На одному дрючку було п'ятдесят шість тих банкнотів, тобто 112 кіна, а на другому трохи менше. Це була форма сватання. Вони тим самим мали показати батькам молодої та їй самій, що мають стільки готівки, а про решту будуть торгуватися чи домовлятися. Будуть ще в додатку пропонувати свиню чи козу або ще мішок кавових бобів чи щось інше. Подивувавшись з цих сватів, ми рушили далі.

Після тривалої подорожі зупиняємось біля села Парі. Воно розкинулось під горою над міленькою річкою з кам'янистим дном. По той бік видно невелику церковцю.

Виходимо з автобуса й поволі рухаємось до крайніх хат, де вже зібрався гурт людей. Уперше бачу тут вузеньку вуличку. Діти й тут бігають з луками та стрілами. Двоє старших папуасів стоять з щитами, ніби вийшли боронитися від нашого "наступу". В одному подвір'ї зібрався гурт жінок та дівчат. Вони посідали рядочком на траву, ніби чекають, щоб їх фотографували А ми не губимо й тут нагоди: я сідаю серед

них, а пан Вакуленко та доктор Яськевич фотографують. Беруться за фотоапарати й інші наші туристи. Позад фотографів гуртуються діти й дорослі. Запитавши дозволу, заглядаю в одну хатину. В ній темно, посередині й тут лежить погасле попелище, вікон немає. Хатинка поділена на дві половини, а кожна половина розміром не більше, як два на три метри.

Більшість дітей тут ходить до школи. Дівчинка 13-ти років, з 5-ої кляси, лише в трав'яній спідничці, хоч виглядає вже на дорослу, розповідає, що в їхній школі 113 дітей, шість кляс, п'ять учителів, одна вчителька, що викладає англійську мову, біла. В цьому селі 50 хат, замешкує 200 людей.

Переходимо до сусіднього подвір'я, оточеного такими ж примітивними хатками-куренями. До подвір'я, як було в Україні, через тинок є перелаз, з обох боків лежить по каменюці. Тут збираються озброєні "до зубів" старші папуаси. В руках у них щити, луки, списи. На головах повно різного кольорового пір'я, прикрас, в декого під носом заткнуті у дірочку носової перетинки, що ділить ніздрі, якісь білі маленькі, як цигарка завбільшки, костяні чи дерев'яні цурочки.

Видно, на замовлення Ґері, вони й тут влаштовують для нас "міжусобний бій". Він починається після удаваної сварки між двома групами. Вмить зчиняються більші крики, галас, метушня. Одна група нападає на другу, розмахують списами, націлюють стрілами з луків, бороняться, заслоняючись дерев'яними щитами, зробленими з кори та дощок. Хтось упав, когось "поранили",

Папуаські дівчата з гірських околиць

ніби простомлюють списами, чути стогони. Одна група відступає, відбиваючись, є вже "забиті" й "поранені". Але до слабшої групи прибуває підкріплення, і вона тепер іде в наступ. Мерехтить у повітрі різна зброя, а навколо та попід хатками стоять численні глядачі та фотографи, які не тратять марно дорогого часу й нагоди. Діти теж із захопленням стежать за цією баталією: їхні очі горять бажанням і собі стати до боротьби, але за "сценарієм" цієї "імпрези" їм немає там місця.

За десять — п'ятнадцять хвилин "бій" закінчується.

Ми ще пробуємо розмовляти з людьми з допомогою нашого провідника. Пилип Вакуленко фотографує гурт дівчат, що сидять під тином. Біля дерева стоїть старенька, суха папуаска, якась дивна своїм виглядом. Я стаю поруч, і доктор Яськевич та Вакуленко фотографують мене з нею.

Потім старий папуас, що тількищо брав участь в бою, ставить свій великий щит, обперши об дерево, а дружина нашого туриста-скочмена, одягнута в легеньку кох-тинку й коротенькі штанці, струнка й височенька, бере лук і стрілу. Папуас спершу показує, як треба брати між пальці стрілу разом з тятивою, натягувати й пускати. Його пробна стріла попала в центр щита, заткнулась кінчиком і не впала додолу. Тоді пробує скочменка, але її стріла пролітає ліворуч повз щит, а вдруге — праворуч. Діти й дорослі, а разом і всі ми сміємося. Хтось каже, що то "вітер заніс її набік".

Потім беру я. Бачу, що тятива туга, і треба мати доброї сили і сприту, щоб влучити. Моя стріла, правда, потрапила в центр щита, але не вдержалась і за хвильку впала додолу. Після мене пробували щастя інші. Наприкінці цих вправ папуас подарував нашій пані стрілу. Ще трохи маємо часу, оглядаємо все навколо, а я пробую нав'язати контакт з дітьми.

Побувши тут хвилин сорок, вертаємося до свого автобуса, але дорогою провідник каже, що ще маємо подивитися на тутешній цвинтар. Місцевий молодий папуас веде нас до цвинтаря. Це десь ліворуч, у лісі; який розкинувся на косогорі. Ступаємо по слизькуватих при-родніх східцях нагору, тримаємось за руки, щоб не покотитися вниз. Нарешті, виходимо на рівніше, йдемо поміж кущами, попід деревом, де грунт порили свині, і він виглядає, мов рілля. Та ось папуас зупиняється під висо-

Давній цвинтар під скелею біля села Парі в гірській околиці

ченькою скелею, що нависла в наш бік, мов стіна. Внизу лежить здорове каміння. Він прибирає те каміння набік. Під ним бачимо лежать один повз один товсті дрючки з руку завтовшки, а в два-три метри завдовжки. Провідник відкидає набік і ці дрючки, і перед нами відкривається темна щілина в два фути завширшки, трохи довгастої форми. Папуас лізе в ту щілину, зникає в ній, а звідти чути його голос, він закликає нас лізти туди, щоб побачити цвинтар. Наші вагаються, не хотять лізти в якусь темну печеру з такою вузькою відтулиною. Але шкода не побачити їхнього цвинтаря. Тоді я віддаю комусь свою білу шкіряну торбинку, майже лягаю на землю і всуваю спершу ноги, а потім і весь влажу всередину. Тут трохи просторіше, стеля печери вища, що дає можливість сісти, хоч напочіпки. Я підношу догори готову і відразу бачу майже за метр перед собою ціле звалище частин людських кістяків: тут окремо кістки рук, ніг, пальців, стегон — все це лежить купою, як на смітнику. Але ніякого смороду не чути. Це, видно, був давній цвинтар

Я глянув праворуч, біля мене на почіпки сидів також папуас. Недалеко за ним ця печера кінчалась темним кутом.

— Скільки ж мерців тут поховано? — запитав я його.

Але він знизав плечима, ніяково посміхнувся, або не розуміючи моєї мови, або дивуючись з такого питання.

Вилізши звідси, я запитав Ґері, чи тут у селі ще є' кладовища. Він відповів, що тут їх є багато. З цього можна було зробити висновок, шо це місце давнього поховання, і що вони мають одночасно кілька, наповнюючи спершу одно, а потім, інше, або кожен куток має своє окреме місце. Видно, що і форма чи традиція похорону в кожній провінції відбувається трохи по-іншому. У щоденникові Миклухи-Маклая сказано, що померлого саджали в плетену з трави корзину й тримали в хатині, а померлих дітей навіть підвішували в корзинах до покрівлі чи стелі, а пізніше відносили й закопували у призначеному мсці.

З цієї прогулянки ми повернулися знову до Кундіяви, до готелю "Чімбу Лодж"-, десь по першій годині дня. Ґері сказав, що сьогодні вже нікуди не поїдемо, тому можемо відпочивати, а завтра вранці рушимо далі. Лігши на ліжко спочити, Вакуленко постогнував і покашлював.

Через деякий час ми з Пилипом Прокоповичем вийшли на свіже повітря. Надворі й сьогодні чисте небо й добренько гріє сонце, але надвечір уже менше парило. Ми оглядали прилеглий садочок, лежали на травнику, сиділи на лавці, розглядали цікаві не бачені раніше дерева, а серед них і бананове дерево, що тримало на собі здоровий гребінь ще зелених бананів. Поруч готелю та

Садок поблизу готелю в Кундгявг

їдальні-ресторану була збудована висока альтанка. Вкрита трав'яною стріхою, вона стояла, мов гігантський гриб, тільки не на одній нозі, а на кількох, а посередині була найтовща

дерев'яна соха. Альтанка ще не була готова, у ній саме почали цементувати підлогу, а поруч кілька мішків цементу.

— Це, мабуть, готують для більшого "комфорту", щоб там у холодку давати туристам обіди та різні перекуски й напої, — кажу до Вакуленка.

— А ви бачили, — сказав мені у відповідь мій земляк, — який там різьбарський "шедевр" лежить, — і показав на товстий шмат круглого жовтуватого дерева, що лежав скраю на підлозі альтанки. Я зацікавився, і ми підійшли ближче, щоб оглянути. Він був у два фути завтовшки і футів вісім завдовжки. З одного боку був майстерно вирізьблений і видовбаний майже в натуральну величину крокодил. Ми обережно перевернули цей стовбур дерева й побачили, що з протилежного боку вирізьблено не менш майстерно людську голу чоловічу подобу з своєрідною гостроверхою головою. Лівою рукою чоловік тримав себе за "грішне тіло" чималих розмірів . . .

Незабаром ми довідалися, що його вирізьбив за два тижні неписьменний сорокарічний папуас з місцевости Сіпік, що славиться своїм досконалим різьбарством. Його звуть Андрій Своя. Він має безперечний талант. Ми скоро довідались, що вже не одна дереворізьба вийшла з-під його рук. Навіть у цьому самому готелі ми бачили кілька його праць.

Тут я дізнався, що крокодилів вони різьблять так часто тому, що часто на них полюють, особливо в районі Сішку, де протікає й велика річка цієї ж назви. Отже, це зміст їхнього життя. До того ж крокодили в мітології папуасів займають важливе місце. Тутешні люди вважали, що крокодил перший з'явився на землі, а пізніше в його пащі народилась людина. В Сіпіку крокодила вважають навіть добрим духом. А

людиноподібні образи — це дух дерева в уяві предків сучасної людини на цьому терені.

Пізніше ми дуже часто бачили по готелях різьблених крокодилів та людиноподібних постатей обох статів в голому вигляді.

Після вечері купили ще кілька тутешніх листівок та ковертів, щоб післати в листах додому та знайомим. Власники цього готелю молоде подружжя австралійців Але вся обслуга як в готелі, так і в їдальні та кухні лише молоді та трохи старші папуаси, але жодної особи жіночої статі.

Вранці, після снідання, під'їхав автобусом Ґері. Ми повиносили свої валізи й покотили знову в дорогу. Тепер їхали до нової провінції з місцевістю Міндж на чолі. Знову перед нами пробігає багата серія чудових краєвидів. Де-не-де зупиняємось для фотографування. Переїжджаємо велику долину Ваґі Велі й більшу річку цієї ж назви. По рівній долині висока трава, вперше бачимо тут отару корів. Кажуть, що це державне пасовисько й державні корови. Цю долину замикає кільце високих гір. Мусимо тепер їхати догори через високий перевал, і автобус знову звивається понад прірвами та ярами, все вгору та вгору. Понад дорогою знову час від часу бачимо хатки папуасів. Від них сірими нитками в'ються стежки в різні боки. Дивуємося, як ці люди тут живуть, бо навіть води поблизу немає, а навколо самі косогори та ліси. А воду, певно, беруть з гірських потічків.

В автобусі далі тривають розмови, жарти і сміх. Доктор Яськевич уже пересів наперед, ліворуч від шофера. Я сиджу посередині, зліва біля вікна, яке легко відчиняється, а Вакуленко праворуч біля вікна в одному ряді зі мною, і ми весь час перекидаємось думками Він часто відкриває вікно і щось фільмує під час руху. Морріс з дружиною сидить ззаду. Вона

видно трохи стомлена, поклала голову йому на коліна й закрила очі, а він голубить її голову, лице та шию своєю рукою.

Папуаські красуні в час дозвілля

— Дитина хоче спати? — питаю жартома.

— Вночі погано спала, — відповідає він.

Поперед мене біля дверей сидить Ґері. Він знову щось розповідає або відповідає на наші питання. Від нього довідуємось, що в Новій Ґвінеї пересічний вік людини 50-55 років, що на звичайній роботі тут платять 25-35 кіна (при обміні в Новій Гвінеї за доляр платять 0.95 іоуа, тобто трохи менше доляра), що більшість селян мають не більше семи акрів землі, що тільки давніші фармери та плянтатори мають більше, що останнє людоїдство тут було в його провінції Чімбу десь у 1950-му році.

Ми тим часом почали спускатися вниз, де вздовж дороги траплялися рівніші площі землі. Тут ми побачили кавові дерева, що нагадували молоді вишеньки, а над дорогою біля хат на якихось ряднах чи шматках білуватої тканини сушились кавові боби. Тут можна було побачити й кращі городи і трохи більші і краще споруджені хатки. Але на грядках і тут більше працювали жінки. Іноді минали ми людей, що йшли пішки по дорозі, і лише зрідка навпроти або ззаду наганяло й випереджало нас вантажне авто, на якому було повно папуасів. Вони завжди привітно усміхалися до нас і махали руками.

У МІСТЕЧКУ

По півдні 26-го липня ми приїхали до невеликого міста Міндж. В новому будинкові тут містилась канцелярія, їдальня й бар для папуасів, (звідки з іншого боку увечорі чути було чималий гул). Працювали ще майстри, добудовували ґанок та складали докупи з окремих готових частин нові крісла. Готель тут складався з кількох окремих простеньких будиночків, в яких було по дві квартири. В кожній квартирі був окремий вхід, а в кімнатах стояло по двоє-троє ліжок. Перед ліжками лежали, мабуть, козинячі чи телячі хутра. Тут же були всі зручності для туристів. Але ці будиночки теж були покриті травою кунаєм, зовні стіни також зроблені з трав'яних мат, лише внутрішні стіни були оббиті диктом і виглядали досить пристійно. Ми з паном Вакуленком відразу

дістали ключ і розташувалися в одній такій кімнаті з двома ліжками. Доктор Яськевич потрапив до іншого будиночка.

Але харчами ця їдальня не могла дуже похвалитися: тут був і менший вибір меню, і, здавалось, гірше приготовано. Дехто з наших трохи нарікав, але я й цими харчами був задоволений. Власник цього готелю був молодий австралієць, певно, ще недавно вклав чимало грошей в будівлі, а тому економив дещо на харчах. Він був дуже балакучий, чудовий, промовець. Добре орієнтувався в усьому житті Нової Гвінеї. Але його менажер був молодий папуас, а дружина-папуаска працювала помічником свого чоловіка. Цей австралієць був головним керівником туристичних подорожів по Новій Гвінеї.

Коли надворі вже смеркло, приїхав Ґері і забрав нас усіх на якусь нову "показуху". Проїхавши кілометрів з чотири, автобус зупинився десь біля лісу. Спершу були густі кущі. Надворі було так темно, що мусили братися за руки й рухатися стежкою, по якій попереду йшов Ґері. Зупинившись біля якогось низького довгуватого хліва. Треба було добре згинатися, щоб зайти в низькі двері. Будівля мала з вісім метрів завдовжки і метрів

чотири завширшки. На долівці, вкритій сміттям, нам прослали праворуч під стіною білувате простирадло чи ряднину, на якій ми посідали. В цій хатині, що була теж без вікон, блимали, стоячи на підлозі, два ліхтарики. Кілька старих папуасів та кілька дітей сиділи навпроти нас під стіною.

Двоє дітей — хлопчик і дівчина років 12-ти почали співати своїх народніх пісень, в яких було багато повторень. Дехто з старших допомагав їм. Спочатку вони соромились, часто сміялись, іноді навіть переривали свій спів сміхом. У приміщенні була задуха, недавно тут горів вогонь, бо з попелища, що було посередині, ще диміло. Дихати було важкувато, а пісні були тягучо-нудну-наті, хоч ці діти мали непогані голоси і, здавалось, непо-

гано виконували свої пісеньки. Та, мабуть, недаром і Миклуха-Маклай писав у своєму щоденникові, що вони "не співають, а виють". Але все ж цікаво було познайомитися і з "ародньою пісенною творчістю цього народу. Тим часом ситуацію погіршувало ще й те, що поблизу біля старого папуаса лежало двоє псів, які весь час чухались. Я боявся, що наберуся бліх. Щоб подихати свіжим повітрям, ми з Вакуленком вийшли надвір.

Незабаром поблизу загурчало авто, почувся дівочий та хлоп'ячий гомін, а ще за кілька хвилин з темряви виринуло кілька осіб молоді. їх, видно, чекали. Вони швидко зайшли всередину, дівчата щось поскидали з себе чи перевдяглися, бо коли ми зайшли назад, то побачили навпроти кількох дівчат, що1 сиділи лише в трав'яних спідничках з голими грудьми. Вони спершу сміялися, жартували між собою, а потім почали співати, гойдаючись з одного боку в другий. їхні красиві молодечі перса ледь погойдувалися від їхніх рухів. Це були вже

дозрілі дівчата, а може й молоді жінки, що виконували свої народні пісні для туристів не вперше. Із змісту та тону пісень, які вони виконували разом з хлопцями, видно було, що там були і жартівливі, й побутові, і весільні. Одну пісню про кохання виконували, сівши попарно: проти кожної дівчини сів хлопець. Вони, спершу, мабуть, соромились, але після погукувань старших папуасів, кожна пара взялася за руки і, співаючи, гойдалася одно до одного так, що торкалася обличчями, ніби цілувалися. Більшість пісень також була дуже тягуча з багатьма повторами.

Цей концерт тривав з півтори години, і ми лише о дев'ятій, трохи стомлені повернулися до готелю.

Уранці 27-го липня ми вирушили своїм незмінним автобусом в нове турне. Виїжджаючи, бачили в місті цементшитові будиночки, деякі були на стовпах з водогінних рур, але це вже були пристійніші й культурніші

хати, а не такі допотопні житла, як були в гірських місцевостях.

На околиці міста зупинились біля базару, де метушилося з дві сотні чорношкірого папуаського населення. Відразу впало в око, що перед самим входом до базару, який був обнесений високим дротяним парканом, стояла жінка, а на голові в неї лежав, як здоровий оладок, широкий шмат свинячого сала разом з ногою, що стирчала набік. Вакуленко відразу цокнув своїм фотоапаратом. Цікаво й те, що жінка стояла й навіть не притримувала рукою того шматка. На базарі були пороблені над прилавками дахи, що прикривали від палкого сонця. Я купив собі авокадо, круглий, як велика помаранча, плід брунатного кольору, також трохи матерії та дитячу спідничку. Цей матеріял приваблював мене своєрідним кольором.

Небо й сьогодні було чисте, сонце вже набирало сили, хоч було ще по дев'ятій годині ранку. Набравши поблизу бензини, автобус ПОКОТИЕ далі по в'їждженій і досить широкій дорозі. Обабіч нас довгенько супроводила долина, і лише вдалині виднілися гори. Понад дорогою то тут, то там ми бачили кавові сади, чайні плянтації, кущики яких були низенькі з гоструватими густими листочками.

По дорозі зустріли багато людей, що кудись мандрували, але на полях їх було мало, а де й були, то майже самі жінки. Чимало з них були з дітьми на руках та з торбами за плечима. Впадало в очі, що —самі торби звисали аж до поперека, а поворозки від них проходили аж поверх чола. Це, мабуть, для того, щоб одночасно були вільні руки нести дітей. Але ще дивніше було спостерігати, що поруч часто порожньом ішли чоловіки, як якісь привілейовані особи.

Після чотиригодинної їзди, що досить стомила нас, ми приїхали в густу тінь заповідника Баер Рівер. Одержавши холодний обід, який був з нами на авті в спеціяльній скринці, поїли, а потім почали оглядати все навколо.

Солодка картопля на базарі в Міпдж. Фото П. В.

Поперше, навколо тут стояли густою зеленою стіною джунґлі. . . Раз-у-раз чути було знані з фільмів телебачення пронизливі крики різних птахів.

Спершу ми пішли до кліток чи заґратованих приміщень з різними птахами. Звернули на себе увагу над-шичайної краси райські птахи різних порід та кольорів. Ііільшість птахів боялись туристів, моталась з гілки на гілку так, що фотографам тяжко було взяти їх на плівку. Але одна райська пташина, що, здавалося, мала найкращі ніжні кольори з

багатьма відтінками, сама сідала па гілочку біля самої сітки по другий бік, тріпотіла крильцями, поверталась то одним боком до фотографів, то другим, ніби сама хотіла, щоб вони увічнили її красу. Одночасно вона ніби щось казала нам своєю мовою: "ток-пік, ток-ток". Цю пташину я відразу пізнав — вона була на листівках у багатьох крамницях та кіосках.

Райський птах

В іншому місці ми побачили великого новогвінейського голуба (кравн піджен), що був завбільшки в курку, блакитного кольору, з короною на голові. Поблизу від нього в іншій клітці, мов чорні торбинки, висіли, тримаючись ногами за тонкі гілочки чи за дротяну стелю, летючі лисиці. Іноді вони розправляли свої крила, потягалися і знову згортали їх.

З другого боку у відповідних приміщеннях були пітони, гадюки, кілька порід кенґуру, що живуть на деревах. Одна з них дуже красива, з ясними смугами, що рівнобіжно йшли через усю рудувату спину від голови до хвоста.

Новоївінейський голуб, найбільший у світі

Цей заповідник, видно, був саме в стані дальшої розбудови. Кілька майстрів працювали, роблячи нові приміщення для тваринного світу їхньої 'країни.

На невисокому дереві, поблизу, я побачив здоровенного чорного папугу, що, стрибаючи з гілки на гілку, ніби доповнював пташиний світ заповідника. Я гукнув Пилипа Вакуленка. Папуга, з дьобам завбільшки за добрий Па пан, тим часом злетів з дерева на траву й ходив собі, нікого не боячись. Фотограф наблизився до нього, лагідно закликаючи:

— Камін, кокі, камін, кокі.. .

Але —Кокі" й не збирався тікати, і скоро опинився на пмікці нашого туриста.

Брондзова гадюка готова до нападу

— Він, мабуть, звик до людей тут, що не тікає, —— кажу я, підходячи і простягаючи до пташини руку.

— Не дуже простягайте руки, а то може відкусити вам шмат пальця. Ви бачите, які в нього не дзьоб, а цілі обценьки!

Побачивши поблизу простеньку альтанку з столом і дахом на чотирьох стовпах, де бавились два папуаські хлопчики, я попростував до них. Тут у холодку було краще, бо сьогодні було близько тридцяти ступнів тепла. Я витер хусткою спітніле обличчя, потім почав з ними розмову, давши їм по шоколядній цукерці. Дивлячись на непроглядну високу стіну джунґлів, що ховали в собі багато таємниць дикого життя, я запитав:

— Які ж звірі є в цих джунглях'

— О, там багато є різного, — відповів англійською мовою хлопчина

— А що саме?

— Великі давуни, кенгуру, що живуть на дереві, різні гадюки, вепри, опосуми, касуари ...

Плямистий кускус, подібний до австр. опосума. Споживач плодів лісу

Він назвав ще кілька якихось незнаних назов тварин, яких я не запам'ятав.

— І ви ходите по цих джунглях?

— Ходимо, тільки більше вдвох або втрьох або з батьками. Приносимо звідти дрова, банани, чи кокосові горіхи.

— А сам боїшся?

— Я не боюсь, — сказав худорлявий хлопчина з гарним виразом обличчя, — але батько забороняє, бо були колись випадки, що давун забрав дівчинку і її не знайшли. А минулого року бачили, як невеликого вепра схопив давун, обкрутивши. Почувши крик вепра наші люди прибігли, забили давуна, а вепра собі забрали та зарізали.

— А ви до школи ходите? — питаю далі.

— Ходимо.

— До якої кляси?

— Обидва до п'ятої.

— А скільки учнів у вашій школі? — Сто шістдесят два.

— А що ти робитемеш після закінчення школи? — питаю худорлявого.

— Піду до "гайскул".

— А потім?

— Хочу бути вчителем.

— Справді? А я теж учитель ! — сказав я.

— Ви вчитель? — здивувались вони. — А де ж ви вчите? Я їм розповів, звідки я приїхав і де працював та де працюю тепер. А мрії цього хлопчини мені сподобалися, і я записав його адресу, пообіцявши вислати йому якусь цікаву книжку англійською мовою. І я, повернувшись до Австралії, свою обіцянку виконав, виславши йому "Українські народні казки" в перекладі англійською мовою. Цього хлопчика-папуаса звуть Джії Кун-дакае.

Тепло попрощавшись із ними, я пішов шукати Ваку-ленка та інших наших туристів, боячись відбитися від групи. Знайшов їх поблизу заповідника з другого боку. Дехто з них сидів у холодку на траві, а більшість спостерігала за райськими птахами, що літали та стрибали вгорі по гілках на високих деревах. Звідти долинв їхній легенький писк.

За кілька метрів від нас густою стіною стояли непроглядні джунґлі. Я зайшов, щоб подивитися, як виглядають вони всередині. Правда, до середини треба довго йти та чи й безпечно, але скраю, коли я зайшов, то бачив вузеньку стежку в глиб гущавини. Поруч дерев із землі тяглося догори безліч різних кущів, бур'яну, рослин-ности. Якась тонка витка лоза обвивала спіраллю більші дерева. Той фікус, що в нас росте, як квітка, що прикрашує хати, тут близько двох метрів завтовшки. І росте як величезне дерево. Кілька дерев я побачив дуже товстих, що мають, може, й до трьох метрів завтовшки. Чимало було й таких, що мали по кілька рівнобіжних стовбурів з корінням, що, ніби гігантські пальці, починалися від стовбурів з двох-трьох метрів заввишки й простягались просто до землі, мов би підпирали величезну вагу дерева своїми етовпцями^підпорами. Але це дерево, крім цих "пальців", мало

і справжній основний корінь, що ховався в землю. В цих джунглях панувала якась урочиста таємничість

На землі лежало здоровенне кругле листя, мабуть, якоїсь породи пальми, яких тут є десятки. Тим часом хтось почав мене гукати. Я вийшов з лісу й побачив, що наші туристи вже збираються до від'їзду чи повороту до готелю.

Побувши тут з дві години, ми поїхали до "Міндж Готелю". Чотиригодинна подорож в один бік, а потім назад трохи стомила нас, але надвечір ми були вже на м'яких ліжках, спочивали. Потім пішли вечеряти. Коли сіли за столи, мій земляк сказав, докурюючи не першу за день цигарку:

— Хочу випити холодненького пива, — і він підвівся, щоб іти до бару.

— А ви що, вже здоровий? — запитав я, не стримавшись.

— Так, уже здоровий, — сказав він переконливим тоном. А по вечері, прийшовши до своєї кімнати, сказав:

— Щось душить мене в грудях . . . нічим дихати, й ліг на ліжко.

А по вечері нас повідомили, що за дві години, як цілком стемніє, будуть виступати "Мадмени".

Коли прийшов час, ми пішли й стали поруч інших глядачів поблизу їдальні на травнику. Через деякий час з двох боків попереду нас запалали два смолоскипи, бо надворі була цілковита темрява. Здавалося, що тут ніколи вночі не буває місяця. Скоро з чорної прірви ночі почали з'являтися якісь таємничі тіні, невиразні постаті голих білуватих людей. Замість

болота, вони, мабуть, були обмазані розведеною крейдою або тістом, а на головах мали дивацькі витрішкуваті "маски", що стирчали зверху, мов здорові гарбузи з прорізами для очей. Вони наближалися надзвичайно повільно, з обережними рухами й безмовно, ніби якісь механічні. Здавалося, поки кожен зробить один крок вперед, то минала добра хвилина. Підносили ноги дуже високо й ставили на землю, мов щось тендітне, не роблячи жодного шереху, мов би підкрадались до наміченої жертви.

їх було п'ятеро, і йшли вони не разом, а окремо, кроків вісім чи десять один від одного, тримаючи в простягнутих вперед руках жмутки листя. А від пояса вниз проходила тільки смужка тканини такого ж білуватого кольору, як вони самі, і сягаючи другим кінцем до пояска ззаду.

Наші фотографи знову мали роботу. Це дійство тривало, мабуть, з двадцять хвилин, потім смолоскипи погасли. Один з "мадменів" (людина в болоті) підійшов до нас і зняв з голови свою "маску". Всі ми оплескували їхню мистецьку "пантоміму" і були здивовані, що цей "роз-конспірований" "мадмен" якраз був наш Ґері.

Пізніше він розповів історичне походження "мадме-нів". Років з двісті тому одно плем'я, користуючись тим, що в іншому племені, чоловіки саме пішли кудись до праці, напали на їхні хати й забрали їхніх жінок та дітей. Повернувшись додому, чоловіки побачили, що сталось, але сили в них було мало, щоб у відкритій бо-

Учасниця сінґ-сінґу, намазана деревною олією

ротьбі перемогти. Тоді вони поробили страшні маски, обмазались болотом (болото — англійською мовою "мад") і

вночі, мов тіні, з'явились біля оселі недавніх напасників. Це їх так перелякало, що вони повтікали з села, думаючи, що то якась вища сила хоче покаратиї х. Тоді покривджені забрали своїх жінок і дітей і без зброї й жертв повернулись до свого села.

Уранці 28-го липня ми готувалися їхати далі. Мій земляк Вакуленко мав дві здорових валізи та ще й торбу з фотоапаратами. Він нарікав, що забагато взяв з собою різної одежі. Справді, він мав десять сорочок, шляфрок, вісім пар трусів (спідніх штанців), кілька піжам та ще чимало різних речей. Я спробував підняти його валізу й побачив, що він навантажив себе надмірно. А ще ж треба купити дещо й на подарунки .. .

ЧЕРЕЗ МОНТ ЯЛІБУ ДО СЕЛА МЕНДІ

Спершу їдемо тією дорогою, що їхали вчора. Потім минаємо місто Монт Гаґен, зупинившись лише на пів години біля базару. Базар тут більший і місто, видно, незрівняно більше, як Міндж. Але їдемо далі, все більше заглиблюючись в гірську місцевість. Тут стає трохи прохолодніше, а потім протягом години йшов густенький дощ. Та це нас не турбувало. Ґері далі розповідав, що хоч в Папуа Новій Гвінеї найдорожче коштують дівчата та свині, проте на базарі в Монт Гаґен сьогодні свині були по 200-300 кіна, а дівчата далі тут по 500-600 кіна. Правда, за дівчат, казав він, платять не тільки грішми, а й свиньми та різними речами. А за тих, що вже були одружені, ціни значно дешевші. У деяких селищах чи племенах дві третини вартости за дівчину платять батьки молодого, а одну третину — громада чи плем'я.

Багаті люди, розповідав він далі, можуть мати собі й 40 жінок. Один папуас мав аж 55 дітей. У гірських околицях, де дівчат родиться менше, завжди точиться боротьба за них.

Хлопці та й усі люди пильнують, щоб їхніх дівчат не засватали хлопці з іншого села. Тому бувають і бійки на цьому ґрунті. Пригадую, що подібні випадки бували й по наших селах.

Тим часом зупиняємося біля якоїсь будівлі чи подвір'я. Тут уже зібрався гурт людей, ніби чекають нас. Це якраз тут у лісах розкинулось гірське плем'я Ялібу, найвідсталіше серед інших. До 1948-го року ніхто не знав про їхнє існування. Доріг сюди не було, і вони жили тут серед лісів замкнутим життям. їхніх хат і тепер не видно було, тільки це подвір'я та дві будівлі, що нагадували довгуваті низькі хліви з дверима з причілків.

Заходимо на подвір'я. Видно, що ніхто тут не живе, а хліви збудовано лише для річних свят та сінґ-сінґів, для ночівлі гостей. Перед одним хлівом стають в ряд сім заґри-мованих папуасів. Виглядають вони інакше, як в інших селищах, де ми були. Ці мали на головах дивні крилаті шапки, що трохи нагадують наполеонівські, тільки з двома крилами, що стирчать вліво і вправо, а зверху напівкруглі. Через те їх і звуть "віґменами". їхні крилаті шапки чи капелюхи були прикрашені барвистим пір'ям птахів, а обличчя так розмальовані кольоровою глиною та сажею, що тяжко вгадати, якого вони віку, навіть бороди пофарбовані в сивий колір. А від пояса аж до п'ят висіли на них дивні спідниці, що нагадували кропив'яні мішки.

Ростом і будовою тіла вони були кремезніші й вищі за бачених досі папуасів. їхні груди, руки, тіло — все блищало, як вилиті з бронзи. Аж від Ґері довідуємося, що то вони понамазувалися спеціяльною олією, що добувають з олійного дерева.

Та ось, нарешті, вони починають свій оригінальний "концерт". З боків по одному стоять з бубонами й аком-

Виступиють вгґмени" з плємєни Ялібу. Фото Др. Т. Яськевича

панують, а всі разом починають співати. Але їхня пісня була дуже одноманітна й примітивна. Фактично це був лише один звук "0-о-о-о", який вони то посилювали то зменшували. Посилювали тоді, коли поволі піднімались навшпиньках, то зменшували, коли повільно ставали на повну п'яту. Це вони повторювали кілька разів, не викликавши в нас ніякого захоплення, а хіба подив з такого примітивного дійства. Ця "імпреза" тільки показала, на якому низькому культурному й мистецькому рівні вони ще перебувають у своєму розвитку. їхнього співу чи виступу не можна було порівняти навіть з тими селами,

"Віґмени" з племени Ялібу. Вид спереду. Фото П. В.

де вже ми були й бачили різні сценки, навіть тих "мад-менів". Там був певний зміст, ідея і мистецтво виконання, а тут — нічого.

Під час цієї "імпрези", крім нас, іще з пів сотні місцевих людей з багатьма дітьми розсілися навпроти й спостерігали. Малих дітей матері тримали на руках, а більшенькі весь час перебігали з місця на місце, оглядали нас. Надворі було досить холоднувато не тільки для нас, а й для місцевого населення племени Ялібу. Деякі напівголі жінки напинали на себе шмати якоїсь ряднини, скулились малі діти, що були майже цілком голі. Я пробував завести розмову з дітьми шкільного віку, але вони тіка-

в/.-,пм 65 ли від мене, посміхаючись. До того ж ніхто не розумів англійської мови.

Надворі знову небо проясніло, і почало пригрівати сонце. їдемо в напрямку села Менді. Коли прийшла обідня пора, зупиняємось біля річки Кауґел, переїхавши залізний міст. Беремо скриньку з холодним обідом і спускаємося по зарослій стежці біля мосту просто вниз до річки. Стежка, що веде круто вниз, слизька від недавнього дощу й вологи, хапаємось за кущі, за високу траву і таки опиняємось біля самої води. Вздовж берега й далі в річці лежить багато великого каміння. Деякі камені, ніби пороги на Дніпрі: через них і поміж них з шумом перелітає або пробивається холодна прозора вода. Все дно кам'яне. Ми перестрибуємо з каменя на камінь, кожен знаходить собі зручне місце для обіду. Я придивляюся біля берега до дна та до невеликих кавбаньок, між камінням, де без руху стоїть вода, але ніде ні водяних павуків, ні рибинки, ні пуголовка, ні навіть звичайної жаби. І я так і не міг знайти відповіді, яка в цьому причина. А тим часом навколо всі береги вкриті густою рослинністю: кущами, деревцями, бур'яном, кунаєм.

Поївши, Вакуленко почав фотографувати. Я перескочив на найбільший камінь, що височів, майже посеред річки метрів на два з води, і теж позував. А вернувшися до дороги, ми всі стали разом, і Морріс зфотографував нас усіх Вакуленковим апаратом.

Знову в дорозі. Авто несе нас то вгору, то вниз і лише надвечір привозить до селища Менді. Воно, як і більшість більших селищ, лежить в долині над річкою. Одноповерховий довгий готель під одним дахом має і мешкання, і їдальню, і бар та канцелярію. За вечерею знайомлюсь з двома вчительками: одна з них англійка, а друга — папуаска. Розпитую про університет у Порт Моресбі, де вони навчались. Папуаска ще не закінчила його. В університеті понад тисячу студентів. Це та культурна сила, що має вдихнути нове життя в країну, що

На "порогах" річки Кауґел. Дм. Чуб та П. Вакуленко. Фото П. В.

недавно здобула самостійність і яка має ще так багато залишків середньовіччя, в чому завинила й біла людина, що панувала над цим людом протягом багатьох років.

З розмови роблю припущення, що ці молоді вчительки приїхали з певним завданням від якоїсь церковної місії. Але конкретно вони так і не сказали, лише натякнули, що "провадитимуть культурну працю серед населення* Ці молоді люди дуже привітні й інтелігентні, і з ними присмно було поговорити під час вечері. Вони також цікавилися нашим життям в Австралії, в Україні. Учителі "гайскул" дістають у них по одинадцять тисяч кіна в рік.

В ДОРОЗІ ДО МІСТА МТ. ГАҐЕН

Вранці, о дев'ятій годині, збираємося в новий "тур". Спершу оглядаємо господарство місцевого сільсько-господарського технікуму, що не має великої привабливо-сти, та музей агрономічної школи, де ми побачили багато світлин та експонатів з життя навколишніх племен з найдавніших до теперішніх часів. Тут були світлини з народніх свят, з щоденної праці, а також експонати одягу, прикрас, трав'яні підниці, старі зразки оосуду, знарядь виробництва. На одній світлині бачтимо, як люди беруть з дерева тіґасо з штучного дупла олію, якою намащують себе виконавці мистецьких програм та учасники сінґ-сінґів. Таких намащених ми недавно бачили "віґменів" з племени Ялібу.

На окремих стендах подано статистику населення, з якої довідуємося, що в околиці (дистрикті) Менді в периметрі 150 миль замешкує 16 різних племен, що нараховують 64 тисячі

населення. Кожне плем'я має свої трохи відмінні звичаї і святкові прикраси.

Крім різноманітної зброї, як щити, стріли, луки виставлені також матеріяли, подібні до тканини, але зроблені з кори з допомогою спеціяльного молотка з рівчачками. Тією тканиною накривають голови від сонця, як полотнищами. Це дуже давня їхня продукція.

Оглянувши ще свинарник, їдемо до міста Мт. Гаґен, але не тією дорогою, що їхали вчора до Менді, а іншою, щоб побачити інших людей та інші краєвиди. З долини виїжджаємо крутими дорогами вгору. Зліва відкривається глибоке урвище, глиняні стіни чи схили якого щороку

Дві папуаски біля дороги

розмивають дощі. А праворуч підноситься також глиняна гора. Тут, видно, весь час працюють бульдозери, робляться різні заходи проти ерозії, але це тяжка боротьба проти дій природи.

Незабаром зупиняємось біля невеликого селища. Назустріч вибігло з тридцятеро дітей та дорослих. Вони привітно зустрічають нас, дивляться, як на якесь диво. Діти боязкі, коли підходиш, кидаються з сміхом геть, хоч на них не раз покрикували старші, щоб не тікали. Хати-курінчики примітивні, вони й тут розкинулись навколо подвір'я. З одного боку стоїть церковця з хрестом зверху. В ній порожньо, навіть немає ніякого іконостасу чи образів. Зрідка сюди приїжджає священик-мі-сіонар. Мало хто розуміє англійську мову. Лише одного хлопчика здибав, що ходить до школи до четвертої кляси. Виймаю ролик цукерок і даю дівчині років п'ятнадцяти.

Вона з острахом взяла, з радости засміялась і відразу почала давати іншим та брати собі.

Це трапилося, мабуть, перше село, яке стоїть не в лісі, а майже на чистому полі. Лише поблизу є трохи городів, але вдалині чорніють ліси.

їдучи далі, зупиняємось біля ще одного селища, що стояло майже серед поля не в оточенні лісів. Кілька хаток були порожні, в деяких двері були навхрест закладені дошками чи дрючками, а це означало, що нікого немає дома. Зустріли тільки одного старшого чоловіка, що нічого не розумів англійською мовою, лише з допомогою провідника довідалися, що люди десь на роботі. Але впало в очі, що вздовж довжелезного подвір'я, вкритого травником, зліва тягся дуже довгий хлів без вікон, лише з причілків були двері. Провідник також пояснив, що тут папуаси влаштовують щороку спільний сінґ-сінґ. Сюди сходиться з сусідніх селищ до двох тисяч людей, і вони святкують удень і вночі: танцюють, гуляють, розважаються часом по два тижні. Щоб прогодувати таку кількість гостей, ріжуть кілька сот свиней (у нас казали ко'лять — Д. Ч.). Все це говорить про добру організацію проводу цих селищ. Цілими ночами тоді горять вогнища, смалять і печуть м'ясо, таро та готують інші страви.

Пройшовши до кінця цього необгородженого подвір'я, на якому росло кілька дерев, повертаємось повільно назад. Нас супроводять уже з п'ять хлопчиків. Вони йдуть або біжать побіля нас, посміхаються, підстрибують, як жваві діти. Тоді я вириваю травинку, кладу між великі пальці обох рук і пронизливо свищу. Діти від несподіванки аж кинулись вбік, не розуміючи, де взявся цей звук. Я сміюся й показую, як це робити. Вони теж пробують свиснути травиною, але в них не виходить.

Проїхавши ще трохи, зупиняємося біля невеликого села, але метою нашої зупинки було поле, на якому росли білуваті квіти, подібні до наши ромашок, але не тих, що запарюють і вживають, як ліки, а подібних, тільки значно більшого розміру. Виявилось, що це квіти, від яких гинуть комарі й мухи. Разом з нами побігло на поле й багато дітей. Спершу вони боялися нас, а потім я помалу почав жартома зачіпати їх, то погладжу по голові, то смикну за руку. Спочатку вони кидались від мене, а потім почали ходити слідом і зачіпати мене легенько. Я їх теж налякав свистом з допомогою травинки, а одночасно й привабив та зацікавив, бо вони вже не боялися мене, а ходили цілим гуртом поруч.

А коли ми сідали в автобус, навколо зібралися й діти, й дорослі. Сівши на своє місце зліва, я відкрив вікно і тішився їхніми личками. Я вийняв з торбинки кілька шоколядних цукерок і дав дітям. Потім ще одну простяг дівчинці років десяти, що стояла біля матері чи якоїсь жінки. Але ледве я дав цукерку, як та жінка майже вихопила цукерку в малої з рук. Я тоді помахав пальцем і жестом сказав, щоб віддала дитині. Вона віддала, але чи не забрала пізніше? Коли мотор автобуса загурчав, діти ще ближче підступили до автобуса, кожне хотіло торкнутися моєї простягнутої до них руки, ніби попрощатися, їхні личка я й досі бачу перед собою. Скільки їх живе в таких глухих околицях без шкіл, без освіти, без книжки! А скільки вони могли б зробити добра своїй країні, своїм людям за інших обставин, коли б їм дати дорогу в світ?

Надвечір, але ще завидна, приїжджаємо до міста Мт. Гаґен і зупиняємось в "Гірському готелі" (Гайляндер Готел). Готель та йото корпус для туристів одноповерхові, досить модерно побудовані, на стінах і тут прикраси з різьблених крокодилів, списів, стріл тощо. Господар, високий, дебелий австралієць, весь час бігає з кінця в кінець, підганяє своїх робітників, що

прибирають, та офіціянтів, що подають снідання, обіди та вечері.

Увечорі приходжу до їдальні, сідаю за столик. Тим часом за цей самий столик сідає привітна папуаска з мискою смаженої картоплі та риби. Вона сама починає розмову, каже, що працює тут тимчасово, допомагає подавати та мити посуд.

— Поки вам принесуть меню та подадуть вечерю, беріть просто з моєї миски та їжте, — пропонує вона мені. Але я стримуюсь. Якось незручно пхатися до її миски, хоч у неї й досить велика порція й щиро запрошує. Вона привітна, балакуча й гарна на вигляд. Розповіла, що вона одружена з білим, який працює в сусідній кімнаті в барі, вона має дитину ... В цей час повз нас проходить власник готелю. Він, мабуть, побачив, що вона повільно їсть та ще й розмовляє зі мною, сказав їй, щоб кінчала їсти, а йшла до праці. Папуаска відразу мовчки встала й вийшла до другої кімнати. Потім я бачив, як вона подавала туристам вечерю.

Тим часом підійшли й сіли за стіл мої спільники подорожі, Пилип Вакуленко та доктор Яськевич. За розкладом нашої подорожі виходило, що завтра, у п'ятницю, 30-то липня, у нас пропадає весь день. Ми мусимо бездіяльно чекати майже до четвертої години по півдні. Аж перед четвертою ми мали відлетіти літаком до Ґороки, а звідти до Маданґу.

Пан Вакуленко подзвонив до Міндж до власника готелю, який був головним аранжером туристичних подорожей по Папуа Новій Ґвінеї. Цей аранжер, якого звали Пітер, навіть сам швидко приїхав автобусом до Мт. Гаґен у цій справі, розмовляв з Вакуленком, але нічого не міг змінити, бо всі літаки були вже зайняті. Ми моли б летіти просто до Маданґу, так навіть ближче, але чомусь було так запляновано, що треба летіти

трохи назад до Ґороки, де вже ми були, а звідти відразу до Маданґу.

Хоч наш літак буде по обіді, власник готелю дав лише поснідати і відразу звелів вибратися з кімнат, а валізи винести до вихідних дверей. Незабаром приїхав Ґері, забрав нас кількох, бо інші мали інший напрямок руху, й повіз до міста. Тут ми побачили новоґвінейські крам-

ниці, накупили різних сувенірів, їхніх поштових марок, листівок з новими краєвидами, тваринами та людьми, відвідали підприємство, де приймають і сортують кавові боби. До речі, саму каву чомусь роблять не в Новій Гвінеї, а в Австралії, і вона тут коштує навіть трохи дорожче, дарма що тут ростуть ті боби. Загалом більшість продуктів та матеріалів привозять сюди з Австралії, а тому все те тут трохи дорожче.

Коли ми оглядали головні крамниці міста, які мало чим різняться від крамниць у передмістях Мельборну, та коли оглянули крамниці мистецьких виробів (різьбу, намиста, пояси, різні прикраси тощо), йдемо до іншого готелю, куди має під'їхати Ґері. Справді, він незабаром приїздить, організовує нам обід, а потім, трішки спочинувши в передпокої готелю, везе нас на летовище. Це наша остання подорож з нашим симпатичним Ґері. Перед прощанням, ще минулого вечора, ми умовилися скластися по одному-два кіна та купити якийсь подарунок для нього чи його дітей. Але організатори цього задуму поскупилися: вирішили, що досить йому того, що Морріс намалював його портрет і подарував йому. Коли я прощався з Ґері, мені, правду кажучи, соромно було, але я пізно про це довідався і виправити цю нетактовність ніяк було.

ДО БРЕГІВ МИКЛУХИ-МАКЛАЯ

Нарешті, пересівши в Гороці з одного літака на другий, в якому всі 38 місць були зайняті, о п'ятій годині по півдні, летимо до Маданґу. Все ближче до головної мети, до здійснення моїх давніх мрій побути там, де ходив своїми ногами славний Миклуха-Маклай, нащадок героїчного січовика.

Спершу біле павутиння хмар закрило від нас землю, і нічого не можна було побачити. Але з наближенням до Маданґу хмари поволі розсіялися, потоншали і зрештою зникли. Літак помалу знижується, і вже видно густі ліси, сріблясті нитки річок, безліч пальм, далі горби, що оточують широку долину з будівлями при летовищі, вулицями, садами.

Традиційний ритуал похорону

МИ В МАДАНҐУ

Сходимо з літака, переходимо маленький дерев'яний будиночок при летовищі, подібний до того, що в Ґороці, а по другий бік уже стоїть невеличкий автобус. Нас зустрів і забрав сам власник готелю, високий, міцної будови австралієць.

Вулиці обсаджені пальмами, високими листвяними деревами, трапляються цілі корпуси кількаповерхових будинків. За п'ятнадцять хвилин наш автобус повертає праворуч, ніби в тунель живоплоту, і ми опиняємось біля • Готелю шмуґлярів".

Це місце відразу всім сподобалось: поблизу стояли триповерхові корпуси для туристів, а самий ресторан-їдальня з баром та канцелярією стояв над самим морем. Його хвилі били просто об стіни веранди готелю, а бризки часто залітали аж на

веранду. Посеред їдальні росло товсте дерево, а його стовбур проходив крізь відтулину в стелі і широким гіллям розлягався понад дахом. Всі корпуси готелю, допоміжні приміщення та й сама їдальня тонула в обіймах високих листвяних дерев, пальм, різної зелені і квітів. А перед будинками ясноблакитним кольором вабило спокійне плесо басейну для купання.

Швидко дістаємо ключі до кімнати й розташовуємося на першому поверсі у просторій кімнаті з усіма зручностями чи комфортом. Потім ідемо на вечерю. Сідаємо за стіл. Обслуга складається лише з хлопців чи, може, й молодих чоловіків-папуасів. Вони й тут, мов чорні балерини, ходять собі до пояса голі, часом з разками намиста, а від пояса висять, як спіднички, кольорові шматки матерії, якими вони обгорнулись, заткнувши верхній кінець за пояс. У декого з них у чорній кучерявій шапці волосся кокетливо стирчить квітка. їх тут кілька, вони по черзі підходять до столиків з великими картонами, на яких надруковане досить багате меню, що іноді сягає до 24 назов. Хто дуже голодний або любить добре поїсти, той має "поле до попису".

По вечері власник готелю повідомляє нас, що о восьмій годині тут відбудеться цікавий виступ студентів місцевої середньої школи ("гайскул"). Коли прийшов час, йдемо на виступ. За всіма столами сиділо вже багато інших туристів, які щодня прибувають до готелю. А надворі, коли погасили вогні, було темно, хоч, як кажуть, в око стрель. По хвилині на стіни веранди, об яку з шумом б'ються морські хвилі, з'являється молода постать папуаса. Тримаючи в лівій руці піднятий догори смолоскип, він ходить по кам'яній стіні, що на метр підноситься вище підлоги веранди, і вдивляється у морський

Виступ студентів "гайскул" в ресторані Маданґу. Фото П. В.

простір, у темряву ночі. Десь там, у тій непроглядній прірві, забарились чи збились з дороги рибалки, і він своїм світлом показує їм напрямок, як пливти до берега.

Нарешті ,з його вуст виривається радісний крик. Він плигає з стіни на підлогу веранди, біжить до свого ба-рума (бубона) й голосить із його допомогою радісну вістку родинам рибалок та всього селища. За хвильку на веранду з радісними вигуками вибігає з десяток хлопців і стільки ж дівчат. До їх кількоети, мабуть, приєдналися й молоді рибалки. Для веранди влучається трохи світла. Починається жвавий танок радости й молодости. Личка хлопців і дівчат підмальовані мазками та плямами білої фарби чи крейди, а в кучмах на головах пташині пера або квітки. Хлопці нижче пояса мають лише короткі шматки кольористої тканини, всі з списами в руках.

Дівчата в коротеньких трав'яних спідничках, голі груди перехрещені разками довгого намиста, творять чарівне враження. Лише одна дівчина посоромилась показати красу й привабу свого молодечого тіла, надівши бюстгальтер. Все це видовище хапає за очі глядачів. З десяток фотоапаратів щоразу клацають і блимають світлом.

Друга сценка, яку показала нам молодь, має інший зміст. У темряві, в кінці веранди ледь видно закохану пару, а в цей час на веранді із смолоскипом у руці з'являється хлопець. Він має завдання стежити за дівчиною, що зустрічається з хлопцем з іншого села, щоб покарати їх. Це згадувана боротьба за дівчат по гірських селах, що часто доходить до трагічних наслідків. Спершу він нібито не бачить тієї пари, а потім, помітивши, кидає тривожний крик-сиґнал, і на веранду влітає гурт хлопців і дівчат. Хлопці накидаються на ту молоду пару, б'ють її. Побита дівчина вже ледве повзе попід стіною, на четвереньках, а чужий хлопець лежить "мертвий". Його дівчина, щойно побита, підводиться, поволі підходить,

нахиляється над ним, голубить його лице й плаче. Інші дівчата теж схиляються над ним і плачуть. Сцена кінчається тим, що "забитого" хлопця підносять на рівень плечей і виносять.

Третьою точкою їхнього виступу була гуртова гра на гітарах і спів в супроводі їхніх властивих інструментів в формі бамбукових рурок, по відтулинах яких два музиканти били долонями та дощечками, що й творило певну музику. Мотив пісні був досить приємний, близький до європейських.

Цей виступ перед нами папуаської молоді лишився надовго і в нашій пам'яті, і на світлинах фотоапаратів. Ми бачили гарні обличчя, мистецьку гру, що своїм рівнем може стояти поруч наших кращих інсценізацій. Все це показало, що ті люди в нормальних обставинах і розвитком, і мистецтвом можуть ставати нарівні з іншими народами.

Виступ студентів "гайскул" в Маданґу. Фото П. В.

У суботу, 31-го липня, ми, за пляном, мали оглянути навколишні місцевості, острови, друкарню тощо. Але " господар готелю, що відповідає за організацію цієї прогулянки, сказав, що не має часу. Проте він викликає й замовляє молодого хлопця, власника авта й туристичного невеликого моторового човна, що схожий на малий корабель, щоб він повіз нас з тим, що ми йому заплатимо. Погодився взяти по 8 кіна. Сідаємо в авто й їдемо до порту.

Тепер нас небагато, бо більшість нашої групи поїхала по іншому маршруту ще з Мт. Гаґен. Скоро ми вже пересіли на той човен і їдемо красивою затокою. Сімнадцятирічний власник човна папуас Джон стоїть спереду й з допомогою мікрофона пояснює все, що бачимо навколо. А надворі вже пригріває, та добре, що човен мас зверху дах, який захищає від палких

променів. Вись час десь унизу в машинному відділі турчить мотор.

Джон показує свідків війни — боїв між японцями та американцями. Біля самого берега стирчать з води залізні рештки японського пароплава чи військового човна.

Минаємо невеликі острови, повні зелені, високих і стрункіх чубатих пальм, на верхах яких, як бомби висять кокосові горіхи. Де-не-де бачимо поза деревами папуаські хати на стовпах. Вода прозора, часом видно, як шугає у воді риба. Тим часом Джон пояснює, що на острові, який бачимо, розташовані різні місії. Пропливаємо острови Тіпун, Кранкен та інші. Деякі зовсім малі, всього на пів милі завдовжки. На одному острові бачимо лише плянтацію кокосових пальм. Джон розповідає, що він теж власник 100 акрів пальмового лісу, на якому живуть і доглядають плянтацію його батьки.

Далеко в тумані контури гір острова Кар-Кар, до них 75 кілометрів. Та ось під'їжджаємо до острова Сіар, про який згадував і Миклуха-Маклай. Чистий піскуватий берег, скрізь зелено від листвяних дерев та пальм і різних кущів. В травнику раз-у-раз натрапляємо на якісь нори у два інчі завширшки. Джон пояснив, що то в норах живуть слимаки. Вдень вони сидять у норах з пів метра завглибшки, а вночі вилазять і пасуться на траві.

Кілька дерев вкриті білими квітами з оригінальними пучками листя, що ростуть у формі віяла навколо квіток. Це дерево зветься френджепені.

Надворі стає все тепліше й парно. Вакуленко фотографує біля однієї хати старого папуаса, але не такого чорного як, ми їх бачили досі. Він був ясношоколядового кольору. Старий

просить прислати йому його фото, як буде готове, дає адресу, а в подяку — кокосовий горіх. Джон має ніж, допомагає обчистити й прорізати в ньому дірочку. Всі пробують, який на смак сік. Я теж пробую. Він солодкуватий, приємний, але мій земляк, покоштувавши, сказав: "Нот мач ґут!" (не дуже добре).

Пройшовши недалеко в глиб острова, подивившись на

чудову рослинність і чимало дерев, які бачимо вперше, повертаємось назад до човна. Тепер їдемо побіля островів правою стороною. А Джон розповідає, що тут 1000 акрів пальмового лісу коштує дві тисячі кіна. "Це де-шево", — кажу я.

Пливучи назад, Джон показав на дві цятки на воді, які були далеченько попереду, так що ледве можна було роздивитися, що воно таке. Я надів окуляри і теж став придивлятися.

— То два пси пливуть від одного острова до ругого, — сказав, посміхаючись, Джон. Коли ми наблизились до тих цяток, то вже можна було бачити, що то поверх води виглядають дві собачі голови.

"/50B2

— То вони у вас добрі плавці, — кажу я. Справді, від одного до другого острова було не менше, як пів милі.

Повернувшись до готелю, ми трохи спочинули, а потім, по обіді, Джон знову повіз нас своїм чорним величеньким автом навколо Маданґу. Відвідавши ганчарське село Ябоб, їдемо до села Біл-Біл, яке в щоденникові Мак-лая зветься Білі-Білі. Воно все сховалося на побарежжі серед лісу. Від дороги йдемо

стежкою до села. Біля хат майже нікого немає. Люди, мабуть, мали якесь свято й пішли до сусіднього селища. Де-не-де бачимо дітей та старих людей. Щоб не турбувати населення, проходимо повз хати й простуємо до берега. Море лагідно хлюпає на піскуватий берег. На березі, на поваленому стовбурі дерева, сидить дівчина з вудкою. їй, мабуть, років 10. Але вона не лякалась, лише з цікавістю дивилась на нас, бо її, видно, здивувала поява тут білих людей, що там трапляється не так часто. Я підійшов до неї, дав цукерку й розпитував її дещо. Я довідався, що вона ходить до школи, до четвертої кляси, що тут, поблизу, є село Бу-каті, де живе 200 осіб населення, а разом з Біл-Біл буде 500. Це село розкинулося вздовж берега й тягнеться на 12 кілометрів.

Недалеко від берегів в морі добре видно зелену шапку невеликого круглого острова. Він теж має назву Біл-Біл. За часів Маклая там були хати й жили люди. Вони часто відвідували косу Ґараґасі, коли він там жив, та Бонґу й запрошували його до себе. Це ж на тому острові на знак щирої пошани і вдячности за те, що Маклай часто лікував їхніх людей, один з папуасів схопив свого пса, вдарив об деревину й поклав забитого перед гостем, як подарунок. Правда, Маклай не взяв того пса в такому вигляді, а попросив обідрати й опекти. А коли м'ясо було готове, він відрізав собі добрий шмат, а решту віддав папуасам, знаючи, що й вони мають дуже мало м'яса. Та Маклаєві не новина їсти собаче м'ясо. Живучи в Ґараґасі чи Бонґу, йому не раз доводилося доповнювати

свій харчовий раціон і собачим м'ясом, яке приносили йому тубільці. Але тепер на тому острові вже ніхто не живе. То німці під час останньої війни переселили їх усіх на суходіл до села Біл-Біл.

Ходимо по піскуватому березі, любуємося красою побережжя. В травні тріщать коники, десь на деревах кричать

птахи. Проходячи повз хатки, побачили жінок, що з глини робили посуд.

Вертаємось до авта й їдемо оглядати нові місцевості. На дорозі часто зустрічаємо людей, зрідка вантажне авто, але двічі бачили хлопців, що їхали на роверах.

По дорозі заїжджаємо до села Сіар через великі пальмові ліси. Вздовж берега скрізь стоять хати, тут вони

Морський берег біля Маданіу. Фото ТІ. В.

чепурніші й більші, ніж в гірських околицях. Біля хат ходять кури, пси, ростуть великі дерева манґо, плоди яких достигають в листопаді. Але поміж хатами й тут немає тинів чи парканів. Біля деяких хат сушаться рибальські сіті.

На околиці Маданґу заїхали до друкарні, де виконують великі поліграфічні замовлення. На підприємстві працює з тридцять папуасів, а керують ними два білих. Один з них, шо має прізвище Яворський, американець польського походження. Вони нас гостинно прийняли. Пан Вакуленко, що сам працює на поліграфічному підприємстві, добре обізнаний з цим ділом, багато розпитував, домовлявся навіть про можливі замовлення. Впадала в очі дуже делікатно виконана праця. Друкують великі альбоми, мани, ілюстровані книжки. Подарували нам по гарному календареві альбомного формату з великими ілюатраціями і з підписами англійською мовою та піджен. Ці календарі друкувалися для 1977-го року.

Вертаючись до свого готелю, ми бачили, як папуаська молодь на майдані грала в футбол, але не той довгастий, що часто бачимо його в Австралії, а наш, європейський, круглий.

Коли ми йшли вечеряти, я звернув увагу, що нібито з моря летять досить великі птахи, але мов би з коротшими хвостами. Папуас, що саме ходив поблизу сказав, що то щодня надвечір прилітають з лісів чи з печер летючі собаки. Тут їх називають "флаїнґ фокс", тобто летючі лисиці. Я зупинився й спостерігав, як вони сідали на пальми, на високі дерева. Харчуються вони плодами лісів та садів.

Надвечір біля їдальні готелю розташувались кількох продавців різних мистецьких виробів. Вони розіклали свій крам просто на землі. Самі вони стояли або сиділи поруч. Ще кілька днів тому ми довідались від нашого провідника Ґері, що в Маданґу та Сіпіку роблять най-

кращі й найдешевші речі з різьби та інших виробів. Справді, тут були кращі й намиста, і решта краму. Невеличкі крокодили, медальйони чи прикраси, зроблені з кольористого й шліфованого насіння рослин, луки і стріли, навіть невеликі таци різного розміру й форми, виплетені з рогозу чи кунаю, своєрідні ніби телуми з людиноподібними обличчями теж вирізані з дерева.

Кожен турист вибирав і купував собі щось із цього добра як сувенір цієї соняшної країни.

Купивши й собі дещо, по вечері йду до нашої кімнати готелю. Але мого співмешканця пана Вакуленка, довго не було. Десь об одинадцятій ночі він прийшов до хати, коли я закінчив писати щоденник та збирався лягати спати.

— Де це поки бурлакували? — питаю.

— Та лишився з тими п'яницями . . .

— Що ж то за п'яниці?

— Та приїхали до бару кілька плянтаторів, — розповідає він, — випили по кілька шклянок пива, а тоді почалися розмови:

— Ну, як же тепер ваші справи? — питаю. —— Мабуть, доведеться вам скоро забиратися звідси, бо папуаси й самі зуміють господарювати на плянтаціях та провадити готелі?

— Та ще ні, — кажуть, — кілька років ще попрацюємо, а там видно буде.

— Скільки ж ви порцій випили? — запитав я пана Вакуменка.

— Дев'ять .. .

— То ви напевно втопили сьогодні в пиві свій бронхіт?

— О, напевно! — сказав він бадьорим і веселим тоном, що свідчило про його добрий настрій і кращий стан здоров'я.

Ми вже лаштувалися спати, як прийшов доктор Ясь-кевич, що ночував в іншій кімнаті. Ще в п'ятницю він знайшов у телефонній книжці одресу місцевої католицької місії, зокрема священика, прізвище якого йому нагадувало українське. Цей священик був місіонар, словак з походження, що прибув сюди кілька років тому з Америки. Доктор Яськевич розшукав його в Маданґу, познайомився, розповів йому про наш намір гайнути на побережжя Маклая і просив його найняти для нас трьох авто. Тільки оце увечорі він повернувся, принісши нам добру вістку, що все полагоджено, що завтра вранці під'їде крите вантажне авто і ми вирушимо в цю вимріяну мандрівку. За це

ми заплатимо їм двадцять п'ять кіна. Більше того ,доктор Яськевич домовився, що з нами поїде ще й місцевий учитель-папуас, який знає дорогу і буде перекладачем в розмові з тубільним населенням.

Ця вістка відразу окрилила нас і вдихнула віру, що ми таки досягнемо своєї головної мети цієї подорожі. І це зробимо навіть без виповнення форм, без спеціяльно-го дозволу й оплати по сто долярів, як це належало за відвідин з науковою чи журналістичною метою. Було вже по дванадцятій, як ми полягали спати. Довелося мені взяти половину пігулки маґадону, щоб швидше заснути.

З БІОГРАФІЇ МИКЛУХИ-МАКЛАЯ

Багато людей серед нашої спільноти майже нічого не знають про життьовий шлях нашого науковця-мандрів-ника. Тому зупинимося на головніших моментах. Особливо мало було досі згадувано про його українське походження. Лише недавно київський вчений Олександер Іванченко, який двадцять років вивчав і досіджував життя й діяльність Миклухи-Маклая, опублікував у київській пресі кілька цінних розвідок на цю тему, які дають багатий матеріял про цю видатну постать.

З тих розвідок довідуємося, що пращур Миклухи-Маклая був курінним отаманом Запорізької Січі. Прізвище його було Охрім Макуха. А прадід Маклая, Степан Макуха, був сотником у козацькому війську. Він якраз і змінив своє прізвище на "благородніше". А сталося це через те, що той же Степан Макуха в 1772-му році при взятті Очакова, під час російсько-турецької війни, командував кінною сотнею і виявив "кмітливість і безприкладне геройство", за що дістав чин хорунжого й дворянство. Призвіще ж "Макуха" ніяк не звучало по-дво-рянському, а до того ж по-вуличному (на прізвисько) його звали "Махлай", що означало висловухий або недотепа.

Тож тоді він і вирішив змінити його на "милозвучніше* — на Миклуха Маклай. Хоч і саме Миклуха фактично походить від імени Микола, то вже наш науковець вирішив ще змінити на Миклухо-Маклай, пишучи його через риску. А сучасні наші українські вчені на рідних землях, забувши, що воно українського походження, переклали його з російської мови як чуже ім'я, пишучи Міклухо-Маклай, щоб теж звучало "ще благородніше ".

Отже батько Миколи Миклухи-Маклая, теж Микола, походив з Стародубського повіту на Чернігівщині. Старший батьків брат Маклая Григорій учився й товаришував з видатним письменником Миколою Гоголем, автором повісти "Тарас Бульба". В їх родині добре зберігалися перекази про пращура, прадіда та інших предків. Тож той дядько Маклая ,Григорій, розповідав Гоголеві про свого предка, Охріма Макуху, який разом з своїми трьома синами, Омельком, Назаром і Хомою, воював проти поляків за визволення України. Але одного разу трапилося так, що середульший, Назар, закохався в польську панночку і, зрадивши козаків, перейшов на польський бік, сховавшися в фортеці, яку обложили козаки. Осоромлені перед своїм товариством брати, Омель-ко та Хома, вирішили покарати брата-зрадндика ко-зецьким судом, викравши його з фортеці.

Вночі, пробравшися в фортецю, вони схопили його, зв'язали і повертались вже назад. При виході наткнулись на польську варту. Виникла збройна сутичка. Кидаючись на поляків, Хома гукнув до Омелька, щоб той тікав геть, а він, Хома, затримає польських вартових. Омелькові, що ніс на спині зв'язаного Назара, пощастило втекти, а Хома загинув у нерівному бою. За зраду і смерть молодшого сина батько, Охрім, показар Назара смертю. Цей епізод і став основою для Миколи Гоголя в написанні повісти "Тарас Бульба".

З тої розвідки Іванченка видно, що рідня Маклаїв була патріотична. Батько Маклая, що працював на той час на будівництві Пстербурзько-Московської залізниці, а пізніше як інженер-капітан — начальником петербурзької залізничної станції, був знайомий з творчістю Тараса Шевченка, читав у рукописах поеми "Гайдама-ки", "Катерина", Кавказ", "Гамалія" і "Єретик". А коли почалось клопотання за звільнення Тараса Шевченка з заслання, він вислав нашому поетові сто п'ядесят крбованців. За це батька Маклая в 1856-му році звільнили з прці і мали судити, але довідка лікаря про те, що він був хворий на сухоти, врятувала його від суду.

З тих же архівних матеріялів, які зібрала сестра Мик-лухи-Маклая Ольга, видно, що і її брат-науковець любив Україну, писав статті в її обороні, але вони, на жаль, не збереглися. Відомі тільки назви: "Нотатки з приводу статті М. В. Гоголя "Погляди на складання Малоросії" і "Нотатки про природу російського гуманізму". Автор вислав їх до Росії, але вони там були знищені, як припускає дослідник, бо автор висловлював у них критику царської політики, виступаючи в обороні України. Народився Микола Миклуха-Маклай за відомостями австралійського автора Френка Ґрінопа, що користувався архівами нашого науковця-мандрівника, в Малині 1846 р. на Київщині, в маєтку своїх батьків; а за новішими радянськими джерелами — 17-го липня 1846-

го року, в Новгородсдькій губернії, куди його батько мусив переїхати з України на місце нової праці.

Освіту Миклуха-Маклай здобував в Петербурзькій гімназії та університеті, звідки його виключено за про-тирежимні погляди. Тоді йому було всього 17 років. Після цього він виїжджає до Німеччини і студіює спершу на філософському факультеті Гайдельберзького університету (1864 р.), а потім на медичних факультетах Ляйпціґського та Ієнського

університетів. Останній закінчив у 1868-му році, коли йому було 22 роки. Там же працював асистентом Е. Геккеля і спеціялізувався переважно в галузі порівняльної анаомії тварин та на вивченні фавни моря. Уже під час перших мандрівок на Канарські острови, в Італію, на береги Чорного моря поруч з зоологічними дослідженнями провадив спостереження антропологічного й етнографічного характеру.

Пізніше Миклуха-Маклай здійснив десять мандрівок та виїздів до різних країн, як до Нової Гвінеї, Філіппін, Малакки, Австралії, Меланезії, Мікронезії. Але найдовше жив в Новій Гвінеї, приїжджаючи сюди тричі між 1871 і 1883 роками й живучи щоразу по рокові. Тут він написав свій надзвичайний щодденник "Серед дикунів Нової Ґвінеї" та багато наукових праць, які друкував не тільки в тодішній Росії, а і в Німеччині, Франції, Англії та інших країнах. Всього він написав понад 160 праць на різні наукові теми, присвячені антропології, порівняльній анатомії, метеорології, географії, зоології, а також про життя й побут людей, доводячи, що навіть і папуаси в розумовому й моральному відношеннях стоять не нижче європейців, а їхня відсталість пояснюється лише причинами історичними, зокрема через гніт колонізаторів Більшість його праць видані п'ятьма томами в 1950-54 роках.

Мати Миклухи-Маклая походила з мішаної польсько-німецької родини лікаря Беккера, що приїхав до Росії в 1812 році й там оселився.

Приїжджаючи й працюючи ддеякий час в Сіднеї, Ми-клуха-Маклай одружився з дочкою австралійського прем'єр-міністра Марґаретою Робертсон і виїхав до Пе-тербуґр. Але по його смерті (тяжко хворів на малярію ще в Новій Гвінеї) в 1888 році вона з двома синами по-пернулась з Петербургу до Австралії. Три онуки Мик-лухи-Маклая тепер живуть в Сіднеї. Один з них відомий журналіст. Великий архів Миклухи-Маклая, мате-ріяли

якого зібрала його сестра Ольга, зберігається в сіднейських книгозбірнях.

Часто люди цікавились національністю Маклая. На це він дав таку відповідь кореспондентові сіднейської газети "Сідней морнінґ геральд" у 1884-му році.

"Моя особа є живим прикладом того, як щасливо з'єдналися три одвічно ворожі сили. Палка кров запорожців мирно злилася з кров'ю їхніх, здавалось, непримиренних ворогів, гордих ляхів, розбавлена кров'ю холодних німців. Чого у цій суміші більше, чи який з її складників у мене найзначніший, судити було б необачно й навряд чи можливо. Я дуже люблю батьківщину мого батька, Україну, але ця любов не применшує поваги до двох вітчизн батьків моєї матері — Німеччини й Польщі".

З цього бачимо, що в його крові нічого російського немає, але, живучи тоді в умовах російського самодержавства, коли все українське було заборонене, а його фах був далекий від справ національних, то не було обставин, які могли б виховати з нього свідомого борця за український нарід: бо вчився він то в Росії, то в Німеччині, то подорожував по різних країнах.

Але його подорожі та його популярність серед окремих народів були такі великі, що дехто його вважав приналежним до їхнього народу, привласнював його собі. Той же дослідник О. Іванченко, який побував не тільки в Новій Гвінеї, а в багатьох країнах і місцевостях, пов'язаних з перебуванням там Маклая, пише, що в

Індонезії, де він розмовляв з людьми, всі вважають, що Маклай індонезієць, навіть запевняли, що він народився в них на Яві. А коли наш дослідник життя Маклая казав їм, що

Маклай походить з колишньої Росії, то вони лише гордо посміхалися.

З архівних матеріялів також довідуємося, що Миклу-ха-Маклай поруч інших книжок — Ґете, Міцевича та Чернишевського — возив з собою повість Гоголя "Тарас Бульба", а намальований поретрет Тараса Бульби завжди стояв перед ним на його робочому столі.

Використавши маловідомі австралійські видання про Миклуху-Маклая, П. Вакуленко у своїй книжці "В джунґлях Нової Ґвінеї", підкреслює, що кімнату нащадків Миклухи-Маклая (певно тут мова про синів) прикрашує портрет їхнього діда у барвистій вишиваній українській сорочці, що теж додає певну рису до біографії.

ВАНТАЖНИМ АВТОМ ДО ҐАРАҐАСІ ТА БОНҐУ

Була неділя першого серпня, коли крите вантажне авто (але відкрите з боків) вирушило до Ґараґасі та Бонґу, головних місцевостей, пов'язаних з життям на тому терені Миклухи-Маклая. Недаром і це побережжя названо його ім'ям.

В авті, крім нас, трьох українців, їхав учитель місцевої школи, папуас, один німець із щойно прибулих до Маданґу тристїв та один молодий автралієць. їм нічого було робити в неділю, і вони вирішили поїхати разом з нами. Але, крім згаданих осіб, в авті їхало ще 18 осіб папуасів, що вирішили використати нагоду для прогулянки. Серед них були молоді жінки, чоловіки й діти різного віку, включно з грудними дітьми, або такими, що ще частково годувалися материнським молоком, хоч їм було вже близько двох-трьох років.

їдемо до Ґараґасі. Фото П. В.

До Ґараґасі було приблизно 60 кілометрів. Надворі був ясний день. По дев'ятій годині вже добре пригрівало й трохи парило. Знаючи це наперед, всі ми одяглися легенько: були в коротких штанях і безрукавих сорочках.

Спершу ми їхали гарними асфальтовими дорогами, але за 5-10 кілометрів від Маданґу почалась уже ґрей-дерова дорога, на якій трохи трусило. Обабіч дороги нас супроводили ліси. Праворуч іноді стояли бульдозери та інші машини, що поширювали дорогу. Але тому, що сьогодні була неділя, все стояло без дії. Тут же лежали сві-

Один з рукавів річки Гоголь. Фото П. В

жі купи привезеного каміння, повалені, але ще не забрані великі дерева. Все казало про те, що дорогу розбудовують.

Десь ліворуч, поблизу, проходило морське побережжя. Спочатку, біля Маданґу його видно було з гори, по якій ішла дорога, а тепер вона занурилась між ліси, а тому і берег, і море зникли з-перед наших очей. Нашу дальшу дорогу часто перетинали неглибокі річки, висохлі рівчаки, .по яких під час дощів, які тут найбільше бувають в січні-березні, протікали бурхливі потоки, що бігли до моря.

Через джунґлі до Бонґу й Ґараґасі. Фото П. В.

Одна з найбільших річок, але дуже замулена, носить ім'я Гоголя (Ґоґол рівер). Більше того, і ця дорога, по якій ми їхали, поруч місцевої назви, Янґвам, мала теж назву Ґоґол роад. Ми цікавилися, що означає ця назва, що нагадує нам нашого земляка Гоголя. Питали в учи-теля-папуаса, але й він не знав. Тому ми зробили висновок, що ту назву дав свого часу Михлуха-Маклай на честь Миколи Гоголя, з яким його дядько й

батьки приятелювали і до якого сам Маклай мав великі симпатії. До того ж Маклай любив давати свої назви затокам, островам та іншим місцевостям, де бував. Навіть і острів Бі-

лі-Білі він назвав своїм ім'ям — Маклай острів, але ця назва не втрималась.

Цю широку річку, що носила ім'я Гоголя, перетинав довгуватий залізний міст. Ми навіть зупинилися на хвильку, щоб дати можливість нашим фотографам взяти її на плівку.

Далі дорога ставала все вужчою. Ліси, а часом цілі джунглі підступали все ближче, і лише зрідка виглядали з-за дерев папуаські хатки. В одному місці ми зупинилися й зайшли в ліс, щоб подивитися на деревця, на яких висіли плоди какао. Дехто навіть зфотографу-вав їх.

Ось минули село Мале, в якому бував Маклай, але від нього видно було лише кілька хаток, решта потонула в хащах лісу. Ліворуч поминули й село Бонґу, до якого йшла вліво дорога. Ми спершу простували до Ґараґасі, де вперше вийшов з корабля на берег цієї коси і протягом року жив там наш науковець і дослідник.

Нарешті, авто стало. Праворуч за деревами виднілися контури будівлі школи. Це звідти чомусь ішов гурт школярів, хоч сьогодні була неділя. Тим часом десь узявся невеличкий худорлявий папуас, який показав напрямок до Ґараґасі й сам пішов попереду нас. Разом рушили й усі, що були в авті. Ми йшли по вузенькій хвилястій стежині, що бігла до побережжя.

Висока кусюча, як осока, трава кунай била по ногах, а з обох боків кидали на нас тінь високі кокосові пльми. Скрізь попід ними на траві валялися кокосові горіхи. У деяких верхня м'яка оболонка була сіруватого безбарвного кольору, ніби вимита багато разів дощами. Іноді вони лежали купами, певно, для можливого використання або просто для очищення ґрунту, від непотребу. Стежка поволі схилялась ліворуч. В одному місці поблизу від стежки стояла на стовпчиках невелика хатина, але біля неї нікого не було видно.

Та ось між дерев блиснуло море, а ліс погустішав. Зупиняемося в куті невеликої затоки, яка й творить з лівого боку подовжню сторону коси Ґараґасі. Сюди, в цей кут, впадає невеличкий потічок. Але на шляху лежить великий стовбур поваленого дерева. Перелазимо через нього, а діти пролізли попід ним, й йдемо трохи знову праворуч понад берегом затоки. Тут уже немає стежки, а простуємо по нетолоченій траві.

— Оце й є та коса Ґараґасі, — каже нам учитель-па-пуас, що йде поруч місцевого худорлявого чоловічка. Кругом ростуть високі дерева, серед яких багато пальм. А настрій якийсь напружено урочистий. Це ж тут жив і ходив по цій косі Миклуха-Маклай. Це тут чигали на нього безліч небезпек. Та ось зупиняємося метрів за 15 від берега. Худорлявий чорний папуас зупинився й щось показує між бур'яном та травою на землі. Підійшовши ближче, я відразу побачив з метр заввишки і з пів метра завширшки цоментопу плиту, з низеньким підмурівком, на якій блиснула Пропдзова меморіяльна чи пам'ятна табличка з иигравіруианим написом англійською й російською моноіо. Я витяг щоденник і переписав текст. Він зву чаи так: "І Іа пам'ять про висадку на цей берег в 1871 р. з корвета "Витязь" російського вченого М. М. Миклухи-Маклая.

Від моряків і вчених "Витязя", грудень 1970 р."

Всі ми стовпилися, читаємо, але нас, українців, огортає жаль, що цей нащадок запорізької слави зробив для Росії і світу дуже багато, але в багатьох сучасних виданнях жодного слова про його українське походження. Хай уже на цій пропам'ятній таблиці немає місця згадувати біографічних деталів, але багато авторів і сьогодні в російських виданнях не згадують про його козацьке коріння, про його любов до України.

Ця плита стоїть фронтом до моря. Стаємо з Вакулен-ком поруч неї, а посередині між нами стає наш тутешній провідник. Фотографує доктор Яськевич. Потім фотографує й фульмує пан Вакуленко.

Тут берег крутіший, дерева звисають над водою, доступ до води захаращений кущами та травою й бур'яном. Оглядаю навколишню місцевість. Ліворуч від цієї плити поверхня землі трохи підноситься догори. Там трохи далі почнуться горби й село Горі му, а праворуч зовсім близько, сховалось село Бонґу. Десь трохи далі від берега й трохи вище була хата Миклухи-Маклая. Тут він жив протягом першого року, вийшовши на берег 20-го вересня 1871-го року. Разом з ним були два найняті на Маляйському півострові слуги Бой та Ульсон. А з того потічка, що ми щойно бачили і який тоді був, мабуть, річечкою, вони брали воду. Тут же недалеко від берега в морі поховали на морське дно Боя, коли він помер від малярії. Цього вимагала "конспірація": тубільці не повинні були знати, що ці люди можуть вмирати. Хай це зникнення буде для них таємницею. Адже, коли Маклай за шість місяців вивчив мову, то пізніше його питали, чи він може померти. Отже, вони вважали його якоюсь неземною істотою. Були певні, що він може зупинити дощ, може запалити море, може робити багато чудес. Вони вважали, що він прибув з місяця й питали його, яке там життя на місяці, чи він бував і на зорях.

Хотілося б знайти хоч якісь сліди від Маклаєвого перебування тут, але їх немає. Може, ростуть ще які старі дерева, що були свідками тих часів? Але вони мовчазно стоять по всьому побережжі, ледь гойдаючись від дихання легенького вітру. Тільки прибої морських хвиль дещо порушують цей спокій. А сонце вже гріє на повну силу. . .

Замріявшись, я не помітив, що майже все наше товариство десь пішло: немає ні Вакуленка, ні Яськевича, ні папуаських родин. Лише сам чорний худий папуас, який привів нас сюди, мовчазно стояв ззаду, чекаючи мене.

— А де ж наші люди? — запитав я його. Він зрозумів мене по жестах і показав у напрямок стежки, по якій ми недавно сюди йшли. Ми швидко пішли в тому напрямку. Скоро почули гомін і нагнали всіх біля потічка, що впадає в затоку. Вони розташувались на відпочинок та на обід. Хтось із наших приніс із авта картонну пачку з холодним обідом. Пластикова торбинка з моїм обідом лежала вже на пеньку, чекаючи на мене. Кожен десь примостився. Хтось на прибережному камені, діти на низько схилену пальму, що своїм густим чубом разом з горіхами повисла над водою. їсти не хотілося. З'ївши трохи, я віддав решту нашому провідникові.

Тим часом один з хлопчаків, мов кіт, поліз на високу пальму, що трохи похилилась над море, і почав збивати горіхи. Вони падали в воду. Потім зліз, позбирав на воді і роздав іншим своїм дітям. Всі вони взялися оббивати об каміння верхню пористу оболонку, що нелегко піддавалась. Потім гострими камінцями пробивали дірочки в твердій шкаралупі й почали пити кокосовий сік. Мені потім теж дали один, а я їм у подяку дав кілька цукерок.

Пообідавши, мандруємо до свого авта, а мені досадно, що так швидко йдемо звідси, що не походили навколо, не пішли в

бік Ґоренду та Ґоріму, не оглянули ширше місцевости, не визначили, хоч приблизно місця, де стояла його перша хата. Добре, що її вигляд лишився, хоч на малюнках у його щоденнику. Там читач бачить і краєвиди, і окремі хати, і вироби папуасів, і безліч його знайомих і приятелів-папуасів, яких він сам намалював, ілюструючи свій нотатник, а серед них його перший і найбільший приятель Туй. Це ж Маклай лікував його, врятувавши від смерти.

Вертаємося назад і за пів милі зупиняємося на дорозі проти села Бонґу. Тут дорога до села трохи ширша, втоптана. Не доходячи до села, вчитель показав рукою ловруч від дороги і сказав, що там цвинтар.

— Де ж той цвинтар? — перепитав я.

— А ото купки каміння, — сказав він. Дійсно, то там, то там поміж невисокими деревами, що нагадували на-

о

N5

Побережжя в Бонґу. Фото П. В.

ші яблуні (але тут яблуні не ростуть — Д. Ч.) лежали круглі, з метр у діяметрі, в один шар покладені середнього розміру каміння. Але зверху не було ні стовпчика, ні якоїсь іншої признаки, хто саме там похований. Проте, цей "цвинтар" виглядав багато пристойніше, як той, що довелося побачити в гірських околицях під скелею.

Та ось і село Бонґу. Називаю його селом, хоч і тут немає ні вулиць, ні тинів, лише простореньке з піскуватим рівним

ґрунтом подвір'я, а навколо в безладді розкинулись хати. Але ці хати не такі маленькі, як хлівці, що ми їх бачили в віддалених гірських селах, а на високих стовпчиках, більші розміром, але й тут без вікон. Стіни також зроблені з трав'яних мат. Кілька старших людей та дітей шкільного піку наближаються до нас. Але їх небагато, може, тому, що сьогодні неділя. Дехто спочиває, дехто пішов у гості до інших сіл. А папуаси, до речі, дуже гостинні. Вони люблять у вільний час цілими гуртками ходити від села до села в гості, прино-сячи з собою й подарунки в формі якоїсь їжі чи плодів, а часом приносять і ціле порося. Тут вони багатші, як в гірських місцевостях і можуть дозволити собі на таку щедрість.

Та ось з'являються кілька старших людей. Ми знайомимось і за допомогою нашого вчителя-папуаса розповідаємо, що нас цікавить. Коли згадали про Маклая, то виявилося, що вони багато знають про нашого земляка. Більше того, у 1971-му році, в липні, вони навіть відсвяткували в Бонґу 125 років з дня народження Миклу-хи Маклая та 100 років з дня прибуття його на це побережжя. Про ці дати їм підказав якийсь місіонер, і вони разом з навколишніми селами влаштували кількаденне свято з мистецькою програмою, що складалсь з танців, бойових епізодів та скетчу, що звався "Перша зустріч з Маклаєм". В цьому святі взяли участь і матроси та науковці з радянського корабля, що саме прибув сюди з науковою метою. З ними з Маданґу приїхав на кораблі й представник місцевої адміністрації, який розмовляв і мовою піджин і був за перекладача. Правда, один з науковців вивчив низку слів і речень, щоб привітати папуасів і сказати коротку промову, але цього було недосить для більшої розмови.

Наскільки Миклуха-Маклай був тут популярний, видно і з того, що на це свято прийшли і взяли участь у святі люди з п'ятидесятьох навколишніх сіл.

Та найцікавіше для нас було те, що тут ми познайомилися аж з двома правнуками Туя, який був найбільшим приятелем Маклая. Одного з них також звали Туй, дали ім'я, видно, на пошану свого прадіда. Один з цих правнуків, Камо Ґейб, тепер у Бонґу старостою села (люлюваєм), а другий, Туй, очолює групу родин, ніби громаду.

Камо Ґейб, з яким ми більше розмовляли, невеликий на зріст, сухенький, босий, як і всі папуаси, в коротеньких не першої чистоти штанцях. Разом з ним ідемо до побережжя. А воно тут близько. Стежка веде нас поміж високими деревами, кущами. Та ось і берег. Від нього лине дитячий лемент — то там купається з десяток хлопчиків. На березі лежить перекинутий човен.

— Ось тут, під цим деревом, була колись Маклаєва хатка, — каже нам Камо Ґейб. Але від неї немає вже й сліду. Дерев'яні будівлі тут швидко сточують білі му-равлі. Маклаєву хату, що була в Ґараґасі, знищили вони за п'ятнадцять місяців. І коли він вдруге повернувся в 1876-му році, то від неї лишилися тільки шматки від стовпчиків, на яких вона стояла.

Я дивлюся на це дерево. Це величезний фікус на два метри завтовшки. Може, він був свідком тут Маклаєво-го перебування? — думаю я. Потім стаю, і Вакуленко фотографує мене на місці тієї історичної колишньої хатини. До речі ці фікуси, що в наших хатах служать зеленою прикрасою, як квіти, тут часто прикрашують ліси

Автор книжки на місці, де колись стояла хатина Маклая. Фото П. В.

та джунґлі своїм гігантським виглядом, сягаючи двох і Ьільше метрів завтовшки.

• Ми ще любуємося безкраїм простором моря й розмовляємо, а поруч у теплій воді з галасом і сміхом купається й пустує папуаська дітвора.

— Бачте, — кажу жартома до доктора Яськевича, — тут їм дозволено купатися і без купальних костюмів, — і мені пригадалися мої дитячі роки, коли й ми в селі купалися отак, як оце вони тут. Тільки різниця та, що в нас іноді приходили гуртом дівчата й купалися на другому боці трохи осторонь. І теж без купальних костюмів. А тут дівчатам при хлопцях, мабуть, заборонено купатися.

Розмовляю з дітьми-піколярами:

— А де ж ваше село, що тут тільки з двадцять хат видно? — питаю.

Вони сміються й кажуть, що тут багато хат, але вони в лісі поміж деревом. їхня школа по другий бік дороги, має 150 учнів. Непогано розмовляють англійською мовою.

Пройшовши трохи назад на подвір'я, зупиняємось, а пан Вакуленко фотографує мене з Камо Ґейбом, а потім і сам стає поруч нього, і нас трьох фотографує австралієць Вакуленковим фотоапаратом. Дивлячись на сухеньку постать Камо, запитую, скільки йому років. Але він ніякого знизує плечима й каже, що сам точно не знає. Ми визначили, що йому років п'ятдесят, хоч виглядає значно старшим.

— А скільки населення у Бонґу? — питаю знов.

— Треба подивитися в книжку, бо не пригадую.

— А скільки хат у селі?

— А я їх не рахував, — відповідає Камо з деяким здивуванням. Але з допомогою вчителя та школярів я довідався, що в Бонґу близько 480 мешканців. Але все село розкинулось невеликими оазами в лісі.

Потім пан Вакуленко, ховаючи іронічну усмішку, запитав Камо:

— Я хочу оселитися в Бонґу, чи ви приймете мене до свого села?

— А коли ви приїдете сюди? — поцікавився він з свого боку.

II. Вакуленко (ліворуч) та автор книжки в товаристві

старости села Бонґу Камою Ґейбом. Камо Ґейб — правнук Туя, був приятелем Маклая. Фото ТІ. В.

— Та ще не знаю, треба подумати й порадитися з дружиною, — відповідає ухильно.

Камо розповів, що він колись відкупив у німців оту косу, Ґараґасі, де ми щойно були, за вісім тисяч п'ятсот кіна, а ще має заплатити півтори тисячі. З цього бачимо, що правнук Туя заможний чоловік, хоч виглядом нічим не різниться від інших папуасів.

Оглядаюся навколо. Ці два десятки хаток з усіх боків оточує ліс. Біля однієї хати в холодку лежить чорна свиня. Бігають поблизу два невеличкі песики та порпається кілька курей.

Хотілося б заглянути до хати Камо, щоб побачити, як він живе, походити навколо, багато чого розпитати, довідатися,

але вже по другій годині, і нам нагадують, що пора рушати назад.

Ідучи назад, знову потрапляємо в халепу: переїздили через вузький, але глибоченький рівчак, по якому під час дощів рине вода до моря, і застряли. Схили рівчака були такі круті, що авто ніяк не могло виїхати. До того ж у шофера не було навіть лопати, щоб трохи підсипати землі чи зрівняти, де треба. Мусили всі виходити й підсаджувати та попихати. Провозилися з п'ятнадцять хвилин, доки вирвалися з цієї пастки.

Тут дорога на одно авто, а з обох боків стоїть густий ліс, а іноді підступають до нас непроглядною стіною цілі джунґлі. Часом проїжджаємо, ніби крізь зелений ли-ствяний тунель, бо гілля дерев обох сторін дороги з'єдналося вгорі докупи і створило напівтемряву.

їдучи такими нетрями, мимоволі згадується щоденник Маклая та його сміливий подвиг, що набагато вкоротив йому життя. В ньому, дійсно, таки була ще козацька кров. Маючи всього двадцять п'ять років, він осмілився вирушити в такі небезпечні мандри, і жити серед дикунів. Скільки небезпек чигало на його життя! Папуаси спершу пускали побіля нього рої стріл, казали, щоб забирався, звідки прийшов, нахвалялися забити його, але ніщо його не злякало. Він переміг все це своєю твердістю і одночасно людяністю. Страшнішим ворогом виявилась для нього пропасниця (малярія), що раз-у-раз приковувала його і його слуг до ліжка.

Не можна забути окремих надзвичайних епізодів.

13-го грудня від малярії помер згадуваний його слуга Бой, якого він найняв на іншому континенті, їдучи до Нової Гвінеї. Щоб папуаси не довідалися, що він помер, його Маклай з

Ульсоном поховали вночі на дні моря, запакувавши в мішок та вкинувши трохи каміння. Наступного дня прийшов Туй іще з двома папуасами й поцікавився здоров'ям Боя, кажучи, що цей чоловік з Ґумбу може його вилікувати. Але Маклай попросив їх зійти на траву перед хатою, а сам вирішив відтягти їхню увагу цікавим і загадковим для них штукарством. Він узяв блюдце з-під чашки чаю, витер його і, наливши туди трохи спирту, поставив на веранду. Потім узяв склянку води, надпив трохи сам, а потім дав покуштувати одному з папуасів, щоб переконалися, що то вода. Вони з зацікавленням стежили за кожним рухом Маклая. Він долив на блюдце трішки води й запалив. Спирт зайнявся. Вони відразу відскочили. Потім Маклай хлюпнув решту спирту на східці й на землю. Там теж почало горіти. Це справило на них страшне враження. Вони боялися, що Маклай може запалити море й землю. Вони швидко пішли геть, але скоро повернулися з цілим натовпом папуасів. Цей епізод швидко рознісся по навколишніх селах. Про нього казали, що він може робити чуда: запалити воду й землю, зупинити дощ, літати тощо. А ще як показав він одного разу свою рушницю й пострілом забив пташину, що сиділа на вершечку пальми, то сила й авторитет Маклая стали в очах тубільців неперевершеними.

За шість місяців Маклай уже вивчив їхню мову й міг легко порозуміватися з людьми Бонґу та сусідніми селами. Його скрізь зустрічали, як свого найкращого приятеля, а він їм з свого боку допомагав лікуванням, давав їм ножі, сокири, люстерка, а коли він приїхав до них втретє, то на кораблі привезли навіть козу, бичка й корову, і це було для тубільців новою нечуваною сенсацією, бо вони ніколи таких тварин не бачили. На корову вони казали, що то велика свиня з зубами на голові. Все це створило для Маклая великий авторитет.

Одного дня він пішов з Ґараґасі до Бонґу порозмовляти з людьми, посидіти на дозвіллі в буамбрамрі (громадська

будівля). Там він застав багато людей, саме були й гості з Ґоренду. Його привітно зустріли вигуками:

— Е-а-ба (добридень), Маклай!

Маклай привітався. Він тут часто бував і ночував. Його завжди розпитували про різні явища природи, про землю, про зорі, про море, про життя, що їм було невідоме. Цього разу після деяких розмов до нього підійшов його добрий знайомий Саул і, лагідно поклавши руку на плече, запитав:

— Скажи, Маклай, скільки в тебе жінок, дітей, онуків і правнуків?

Маклай був дуже здивований таким питанням і відповів:

— Яких жінок? Схаменись, Сауле!

Саул зам'явся, потоптався на місці, а потім додав:

— Там, на місяці. ..

— Не розумію, що тобі забрело в голову, Сауле? Ти ж бачиш, що я не маю ні жінки, ні дітей.

Саул розчаровано подумав, що Маклай не хоче відповісти. Але, трохи зачекавши, запитав знову:

— Скажи, Маклай, чи ти можеш померти?

Всі папуаси припинили жувати п'янкі горіхи бетелі й уважно чекали відповіді.

Ситуація була тяжкувата. Папуаси звикли чути від Маклая тільки правду. Сказати їм тепер, що він може померти, коли тільки кілька днів тому він заборонив їм іти війною проти гірського села, то вони думатимуть, що він такий самий смертний, як і всі вони, папуаси. Але сказати, що не помре, теж не хотілося, щоб раптом не зробитися брехуном, бо може щось трапитися, що він раптом помре, і вони тоді побачать, що він казав неправду. Адже досі він казав їм лише правду. Маклай пройшовся по буамбрамрі, щоб виграти час, потім зупинився, взяв з стіни міцний спис, яким можна було легко забити людину, і подав Саулові.

— Побачимо, — спокійно сказав він Саулові, — чи може Маклай померти.

Потім відійшов набік на кілька кроків, зняв свій капелюх, щоб не затіняв обличчя. Всі мусять бачити, що він не жартує. Папуаси прикипіли очима до Маклая. Са-ул одну мить стояв нерухомо, не підносячи списа, а потім два папуаси кинулись до Маклая, а разом з ними й Саул, кажучи:

— Арен! Арен! — що означало: — Ні! Ні!

Дещо інший випадок стався в іншому селі. Маклай довідався від Туя, що два папуаси збираються забити його, щоб скористуватися його харчами та добром, що є в його хатині. Почувши це, Маклай прийшов до того села, скликав усіх людей. Але згаданих зухвальців між ними не було. Тоді він попросив покликати й їх. Вони прийшли. Потім Маклай сказав до папуасі", що тут два чоловіки збираються забити його. Тому він лягас ось тут під деревом спати, а бажаючі забити його можуть виконати свій намір. Коли Маклай прокинувся, до нього підійшли ті два, що збирались забити й дали йому подарунки у вигляді поросяти та кокосових горіхів. А тому, що Маклай сам

би не доніс, то вони відпровадили його й віднесли свої подарунки до його хати.

Олександер Іванченко, київський сучасний науковець, у своїй праці про Маклуху-Маклая розповідає, якою пошаною серед папуасів користувався Маклай і який величезний вплив мав на них. В багатьох ближчих селищах, де бував наш науковець, побудовані спеці-яльні хати, де він, приходячи, міг ночувати, вони звалися "Маклай-таль" (Будинок Маклая). Таку хату побудували і на острові Білі-Білі. Дякуючи йому, в цих околицях припинилися війни між ворогуючими селищами. Маклай мав благородний вплив і на дикі звичаї, які полягали в тому, що дівчина мусила одружуватися з тим, кого їй виберуть ще змалечку батьки. Під впливом Маклая цей усталений звичай було змінено в той спосіб, що дівчина під час спільних весільних церемоній може змінити вибраного їй нареченого на того, кого вона бажає.

Тож коли взяти до уваги всю його корисну наукову працю про різні ділянки життя папуасів, а також в ділянці антропології та дослідження рослинного світу, його вплив на тубільне життя й допомогу безборонному населенню Нової Гвінеї, з чим він виступав, апелюючи до уряду Австралії та різних губернарів, то всю його діяльність і таке безприкладно героїчне поводження не можна переоцінити. Він стає як світовий велетень поруч з тими відомими постатями, що досліджували незнані країни, як Амундсен, Америґо Веспуччі, Лівінґстон, Скотт, капітан Кук та інші. Бо він показав не тільки зразки гуманности, а написав 160 наукових праць та чудовий щоденник

Повертаючись до тодішньої Росії, до Петербургу, Маклай привіз тридцять скринь різних колекцій, що стали великим здобутком науки. І як же він був пригнічений, коли Академія Наук не хотіла навіть прийняти його праць та колекцій. І тільки

втручання самого царя Олександра 3-го змусило прийняти ті скрині.

Справа в тому, що^Михлуха-Маклай хотів ще прис-

лужитися Росії й тим/подав ідею заснування російської колонії в Новій Гвінеї, помістивши оголошення в пресі. Відразу відгукнулося понад дві тисячі бажаючих. Почалися обговорення цього проекту чи ідеї, але відразу на нього накинулась реакційна преса з висміюванням, образами, запереченнями. Друкували на нього карикатури, епіграми, зневаги, в яких наклепники писали, що Маклай жодний науковець, іцо він як бунтар виступає проти уряду. Можливо, це було ще й тому, що зголоше-ні на виїзд до Нової Гвінеї переважно були ті, що не погоджувались з політикою царського уряду.

Найбільше нападали реакційні видання такі, як "Новое время, сатиричні журнали "Стрекоза", "Будильнике, "Шут" та інші. Папуасів там зображувалося, як мавп, а про Миклуху-Маклая писали: "Слід берегтися місцевих філантропів — вони люблять і цінять лише людей добре засмажених". Журнал "Стрекоза" писав:

"В Новій Ґвінеї відкритий новий рай, там вас чекає чудове підсоння, банани, кукурудза, тарантули, папуаси, гадюки, безкоштовні морські купелі". . . А газета "Новое время", редактором якої в ті часи був відомий чорносотенець і україножер, Суворій, обкидала теж болотом Миклуху-Маклая, містила статті з такими наголовками або епітетами, як: "Папуаська Макландія", "Обдурювання папуасів", "Звернення папуаського короля Маклая Першого". У статті цієї ж газети були й погрози: "Г. Маклай мусив би знати закон про головну кримінальну відповідальність за намовляння російських підданих до еміґрації" або "Робити видатним Миклуху-Маклая,

який ніяких відкрить не зробив і ніякої науки не збагатив, означає морочити публіку*.

Але було чимало газет та журналів, що боронили Маклая. До того ж це були часи експансії, загарбання чужих територій, " чому брали активну участь Англія, Ес-панія, Португалія, Франція й Німеччина. Велику моральну підтримку Макласві висловив у своєму листі видатний письменник Лев Толстой. Прочитавши уривки з щоденника Маклая, він був захоплений, але не ідеєю експансії, а його діяльністю серед папуасів, науковою працею й гуманністю. Л. Толстой писав Маклаєві:

. . ." Цікавить не цікавить, а розчулює і захоплює у вашій діяльності те, що, наскільки мені відомо, ви перший, безсумнівно, досвідом довели, що людина — скрізь людина, тобто добра товариська істота, у спілкування з якою можна й необхідно входити добром і правдою, а не гарматами й горілкою. І ви довели це подвигом справжньої мужности, яка так рідко трапляється в нашому суспільстві, що люди нашого суспільства навіть його й не розуміють".

Це дуже підбадьорило науковця-дослідника й мандрівника і, незважаючи на тяжкий стан здоров'я, він, за порадою Толстого, далі працював над своїм щоденником. А коли притихла на деякий час хвороба, то він виступав з публічними лекціями, а публіка вщерть заповнювала залі, де він виступав.

І хоч дискусія про заснування російської колонії не втихала і кількість бажаючих перевищила вже дві тисячі, Росія була заслаба для такої експансії, особливо, коли б довелося збройною силою виступити проти конкурентів. А тому в грудні 1886 року прийшло повідомлення Особливого комітету, в якому писалося: "Посилка російського військового корабля для захоплення одного чи кількох островів в Тихім океані з метою заснування там російської колонії не є сьогодні побажаним,

тому що підняття прапора неминуче втягло б уряд у цілу низку заходів, які дорого коштують, але не приносять істотної користи для держави". Цар Олександер 3-ій без вагання підтвердив це рішення Комітету своїм висновком: "Вважати цю справу остаточно закінченою, Миклусі-Макла-еві відмовити".

Так закінчилась висунута ідея про заснування колонії. Це також коштувало Маклаєві багато здоров'я. А те, що навіть Академія наук спершу відмовилась прийняти тридцять скринь його колекцій, що становлять для науки величезну вартість, свідчить про примітивізм провідників тодішньої російської науки та їхнє реакційне нас-тавлення.

Це ще раз показує, в яких обставинах доводилося працювати такій передовій людині, як Миклуха-Маклай, який так багато зробив для Росії, але одночасно зазнав багато й нападів у пресі, ігнорування та цькування. Тому не тільки хвороба, н а яку він захворів ще на Новій Гвінеї, а й ці гіркі обставини довели його до могили на 42-му році життя. Навіть його чудовий щоденник "Серед дикунів Нової Ґвінеї" вийшов уже після його смерти.

Мимоволі пригадується й доля нашого земляка, співака й композитора Максима Березовського, який, повернувшися до Петербургу з Іатлії, де був на вершині слави, де його опери ішли там з великим успіхом, в Росії був зневажений, ігнорований, не дістав відповідної праці і покінчив самогубством ще в 1777-му році.

Як довідуємося з книжки спогадів Івана Шаповала ">В пошуках скарбів", наш відомий дослідник Козаччини, Запорізької Січі проф. Дмитро Яворницький теж був знайомий з Миклухою-Маклаєм. А Яворницький теж був завзятим дослідником, це ж він розкопав понад 1000 козацьких могил, це ж він зібрав у Січеславі (Дніпропетровському) 75 тисяч

експонатів з козацької старовини, а, шукаючи тих експонатів і лазячи по Дніпрових порогах, по раз надам і зламан кілька ребер, що теж свідчить про його завзятість у своїх пошуках. А одного разу під час розкопування могили був засипаний землею, але його врятували ті селяни, що допомагали розкопувати. Проте деякий час він ходив на милицях. Миклуха-Маклай, певно, багато разів чув про професора Яворницького, автора "Історії Запорізької Січі" та багатьох історичних та фолкльорних розвідок, а також і лектора університету і, нарешті, в 1877 році вони зустрілися в Петербурзі. Миклуха-Маклай саме повернувся після другої подорожі по Новій Гвінеї. Наш земляк, відомий художник Ілля Рєпін, саме намалював відому картину "Запорожці пишуть відповідь турецькому султановій, на якій в ролі писаря позував і сам Дмитро Яворницький. Яворницький хотів подивитися на готову вже картину й зайшов до І. Репіна, і там застав і Миклуху-Маклая, з яким їх відразу й познайомив господар.

"Розмова тривала до пізньої ночі, — як розповідає І. Шаповал. — Яворницький цікавився життям, діяльністю й мандрівками славнозвісного вченого-антрополога та етнографа. Михлуха-Маклай охоче розповідав йому про свою подорож на острови Тихого океану для вивчення папуаської раси, розповідав про своє перебування в Новій Ґвінеї". . .

"Говорив Миклуха-Маклай якимсь гортанним голосом, напевне, довге перебування дослідника в чужих краях відбилося на його акценті. . . Сидів тоді Миклуха-Маклай на канапі, по-турецькому підібгавши під себе ноги".

Пізніше Д. Яворницький навідався на квартиру Миклухи-Маклая, який жив в той час з родиною в Петербурзі на Галерній вулиці. Він сам^був хворий. Скаржився на легені, ревматизм та невралгію. Він намагався перебороти свої недуги й весь час працював над своїми записами, зробленими під час подорожі.

їх, зрозуміло, ріднило не тільки те, що вони українці, а й спільні зацікавлення. Яворницький побачив багато колекцій з матеріяльної культури, які зібрав Миклуха-Маклай під час своїх мандрівок. Хотілося Яворницькому придбати з того дещо для свого музею, але через стан здоров'я господаря не зважився. А в квітні 1888 року Миклуха-Маклай помер.

Професор Яворницький ще відвідав дружину покійного, яка й подарувала йому частину рідкісної колекції. Це була переважно зброя: щит з панцира черепахи, щит з шкіри крокодила, з вуха слона, списи, стріли, два сагайдаки з крокодилячої голови та луки, обтягнуті шкірою. Ті речі й досі експонуються в Дніпропетровському історичному музеї.

Авто вже наближалося до Маданґу, проїхавши знову шістдесят кілометрів. І хоч я був трохи стомлений, в душі цвіли радість і задоволення, що пощастило хоч дві-три години побути на стежках славного Миклухи-Маклая, відвідати місцевості, про які я мріяв багато років.

Правда, хтось скаже, що цікавлюсь і славлю людину, що віддала свої сили і знання гнобителеві України — царській Росії. Але, підходячи до цього питання об'єк-

Наші подорожні збирають у річці плескате каміння, на якому пектимуть картоплю та готуватимуть інші страви. Фото П. В.

тивно, слід врахувати й ті моменти, що обставини українця Миклухи-Маклая не сприяли вихованню в нього більшої української свідомости, патріотизму, як він мав. Адже з молодих років довелося йому жити то в Росії, то закордоном. Але незважаючи на це, як бачимо з усього, він знав рідну українську мову, любив свою батьківщину Україну, а в своїх

статтях виступав в обороні прав України. І це в той час, коли царський уряд сказав, що ні України, ні української мови "не було, нема й не може бути". До того ж його полем діяльности була наука, далека від рідних проблем.

З другого боку, погляньмо на наші еміграційні обставини, скільки тут наших молодих науковців, що походять з патріотичних інтелігентних родин, а часом і старших, наших знаних людей, які, здобувши тепле поплат-не місце, зробивши добру кар'єру, забули про Україну, занедбали свою мову, пішли в чуже середовище, не вклавши крихти користи в свою рідну культуру, мистецтво, у працю своєї спільноти. І їх ми чомусь не осуджуємо, хоч і слід було.

Розмовляючи з паном Вакуленком, що сидів поруч, я висловив ще раз жаль, що ми так пролетілись "галопом по Європам", не заглянувши до інших селищ, не оглянули пильніше околиць, не заглянули навіть до хатини правнука Туя. Хотілося б закінчити цю "епопею", як пригодницьке оповідання, якоюсь цікавою пригодою, сенсаційним випадком.

— Ви все шукаєте сенсацій? — з гумором сказав мій співрозмовець, але де їх тут візьмеш. Добре, що й так ми досягли заплянованої мети.

— Я, може, невдало висловився, — кажу, — але я мав на увазі якийсь цікавий епізод. А щодо слова "сенса-ція", то це можна розуміти по-різному. У журналістич-ному світі вважається, що коли вас покусав пес, то це ніяка сенсація, а коли ви покусали пса — то це справжня сенсація!

— Добра сенсація! — засміявся голосно мій земляк.

Наступного дня ми ще оглянули околиці Маданґу, побули на базарі, в багатьох крамницях, навіть встиг я з доктором Яськевичем зфотографуватись в товаристві симпатичної молодої папуаски, що стояла на базарі з дитиною на руках. Нас возив знову той же молодий папуас Джоні. Відвідали навіть католицький коледж, де навчалося з 60 студентів-папуасів. Правда, студентів саме не було, вони мали перерву в навчанні, але доктор Яськевич відвідав проректора коледжу, отця Кушніри-

На базарі в Маданґу. Кошики та інші ручні вироби. Фото П. В.

ка й мав з ним цікаву розмову. Він розповів про працю їхнього закладу, про ставлення студентів-папуасів до навчання. Отець шкодував, що студенти не дуже беруться за навчання: "Вони вчаться ніби лише для того, щоб здобути краще життя для себе, а не віддатися служінню церкві й Богові — казав він.

їхній учбовий заклад — це фактично семінарія, що має два ступені. Як закінчать цей, вступлять до семінарії вищого ступеня. На закінчення отець не без гумору сказав:

— А як воно буде з тими студентами і що з них буде, — сам Бог знає, а, може, й Бог не знає. . .

Поки доктор мав "інтерв'ю" з проректором, Вакулен-ко фотографував цікаві тутешні квіти на квітнику біля семінарії, а я розповідав молодим робітникам-папуасам, що саме косили моторовою косаркою траву на подвір'ї, про нашу недавню подорож до Ґараґасі, про Миклуху-Маклая та його пригоди.

Увечорі, коли ми повернулися від їдальні-ресторану, накупивши востаннє деяких сувенірів у продавців, що сиділи перед будинком, пан Вакуленко сказав сумовито:

— Ех, подобається мені Маданґ! Отак би приїхав сюди та й жив би до смерти. Але життя й обставини роблять людину рабом. Мусиш сидіти там, де вже нагрів місце.

ПРОЩАЙ, ПАПУА НОВА ГВІНЕЄ!

Готуючись до від'їзду, по вечері прощаємося з спільниками нашої туристичної подорожі. Вони саме повернулися з Сіпіку й розповідали про свої враження. А вранці, 3-го серпня, після сніданку тисну руки "чорним балеринам", що майже чотири дні годували нас смачними стравами.

За п'ятнадцять восьма авто відвозить нас до летови-ща, щоб летіти до Порт Моресбі, а звідти до Австралії.

На базарі в Маданґу в товаристві папуаски: Др. Т. Яськевич та автор книжки. Фото П. В.

У двимоторовому літаку всі місця й сьогодні зайняті. Навіть один пасажир сидів у проході біля кабіни пілотів на доданому стільці. Та й не диво, бо сьогодні вже початок серпня, а серпень та вересень — це тут головні місяці для чужоземних туристів. Гостеси-папуаски з гарними личками шоколядного кольору розносять уже по склянці помаранчевого соку.

У Порт Моресбі, довідавшись про наше прибуття, забирає нас дружина магістра Престашевського. Незабаром, приїхавши з праці, долучається до нашого гурту і сам господар. Під час перекуски розповідаємо про нашу подорож по Новій Гвінеї, про всі бачені дивогляди й контрасти в житті папуасів, де в

гірських околицях люди й досі живуть так, як вони жили тисячу років тому. Особливо це торкається віддалених гірських околиць, де бракує найменших ознак цивілізації.

Під час розмови я згадав слова нашого провідника Ґері, що останній випадок канібальства трапився в провінції Чімбу десь у 1950-му році. Я запитав господаря, чи це справді так. Він гірко посміхнувся і сказав:

— Де там у п'ятдесятому! . . Ось тут, поблизу від Порт Моресбі, недавно стався випадок, що в селі помер чоловік. Не встигли ще влаштувати похорон, як вночі його викрали папуаси сусіднього села, засмажили й з'їли.

Слухаючи, ми всі були дуже здивовані, що ще й сьогодні трапляються такі випадки. Адже й за часів Мик-луха-Маклая це траплялося рідко, переважно тоді, коли під час війни з ворожим племенем забивали ворожого ватажка, то з'їдали його. . .

— Що ж їх змусило таке вчинити? — запитав доктор Яськевич.

— Тяжко сказати, — відповів маґістер, — бо давно не було такого, але, з одного боку, це давні пережитки, що тяжать над старішими людьми, а, з другого, — в багатьох селах ще панують злидні. Є банани, кокосові горіхи, таро, солодка картопля, але немає м'яса, а до того й брак освіти й виховання. . .

— І що ж їм за такий злочин? — питаю.

— Та досліджували, розбирали, когось засудили на пару років та й усе. . .

І мені знову стали перед очима гірські маленькі трав'яні хатки-курінчики, де ні вікон, ні жодного майна, ні стола чи стільчика, ні посуду, хіба що якась бляшанка. Не бачив я в їхніх мешканнях і ліжок та подушок. Немає в них іще й клюбів та книгозбірень чи кіно. Все це проблеми, які має розв'язати майбутнє. . .

Весела папуаска з гірських околиць охоче позує для фотографа

До відлету літака лишається не більше пів години, і ми поспішаємо виходити. Маґістер О. Престашевський, якого я знав ще з Мельборну, дарує мені на пам'ятку щоденних Миклухи-Маклая, який видано англійською мовою в Новій Гвінеї в 1975-му році.

На летовищі в крамниці купую ще на подарунки різьбленого крокодила та дитячий лук з п'ятьма стрілами. Тепло прощаємось, а гостинні господарі кажуть, що в грудні вже переїдуть до Мельборну, де знову побачимось.

Оформлюємо квитки, проходимо контролю. Між папуасами-контролерамл працює й одна біла жінка. Майже не заглядали до валіз, але, побачивши в мене дитячий іграшковий лук та стріли, відібрали, сказавши, що дістану їх на австралійській території, в Брізбені, бо це, мовляв, зброя. . . А те кишеньковий ніж, який теж бачили, не відібрали. Це не зброя. Це вже був суто папуаський трюк.

У Сіднеї наступного дня поспішаю до книгозбірні й дістаю чотири томи архівних матеріялів Миклухи-Маклая. Тут і таємні листи до уряду Австралії, і донесення та звіти Петербурзькому географічному товариству, яке відрядило його до Нової Гвінеї та інших країн, і скарги до різних губернаторів у справі кривд,

що їх робили білі місіонери папуасам. Особливо він вимагав заборони брати папуасів на трощу до Австралії та на інші важкі роботи, де їх багато гинуло від знущання білих плянта-торів, тяжкої праці та хвороб.

Читаючи ці документи, ще раз переконуєшся, що в особі Миклухи-Маклая світ мав небуденну людину: не тільки сміливого науковця-мандрівника, а й великого гуманіста, оборонця безправної темношкірої напівдикої людини. Ці прикмети ставлять його вище від цілої низки мандрівників-мореплавців, які, відкриваючи нові землі, не спромоглися внести в здобутки культури і боротьби за людську правду стільки, як це зробив наш нащадок запорозького козака Миклуха-Маклай. Тож наш обов'язок спопуляризувати його ім'я серед нашого народу і серед інших народів, глибше показати і його здобутки та їх значення, і його національну приналежність. А таких наших видатних людей, яких або силою забрали, або з допомогою щедрих обіцянок та платні заманили, і вони віддали цілком чи частково свої знання й здобутки на славу царської Росії, знаємо безліч. Серед них і композитор Бортнянський, і науковець Вернадсь-кий, і славетний композитор та співак Максим Березов-ський, і Гоголь, і винахідник перших ракет у тодішній Росії інж. Засядько, і актор та співак Іван Алчевський, і митрополит Дмитро Туптало, і багато інших. А серед них і Миклуха-Маклай.

* * *

Ця подорож лишила в наших щоденниках і в нашій пам'яті багато цікавих вражень про Папуа Нову Гвінею та її цікавий нарід. Ми щасливо повернулися додому. І як же було шкода, і яка то була сумна несподіванка, коли по двох тижнях ми довідалися, що мґр. О. Присташевсыкий нагло помер на серце, з яким він, давно вже мав клопоти. Кажуть люди — доля! Але однаково шкода добрих людей, незважаючи ні на що.

Ньюпорт, серпень-грудень 1976 року. Австралія.